

Het versterken van de vaardigheden van kwetsbare volwassenen om online desinformatie tegen te gaan

Niet-formeel educatief programma voor docenten in het volwassenenonderwijs

Bron: Chat GPT

2026

Auteurs:

FENAN Consulting, Nederland

Smart Institute, Slovenië

Club voor informeel leren WE, Litouwen

Eesti People to People, Estland

Soyka NL, Nederland

Illustraties:

Unsplash

Chat GPT

Dit werk is gelicentieerd onder de **Creative Commons Naamsvermelding–NietCommercieel 4.0 Internationaal-licentie (CC BY-NC 4.0)**. U bent vrij dit materiaal te kopiëren, te verspreiden en te bewerken voor niet-commerciële doeleinden, mits u de auteurs op passende wijze vermeldt en eventuele wijzigingen duidelijk aangeeft.

Disclaimer: De Europese Commissie ondersteunt de publicatie van dit materiaal. De inhoud weerspiegelt de standpunten van de auteurs. De Commissie is niet verantwoordelijk voor het gebruik dat van de hierin opgenomen informatie wordt gemaakt.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
<i>Hoe deze handleiding te gebruiken</i>	8
<i>Aanvullende project bronnen</i>	9
Pedagogische aanpak	10
<i>Waarom dit programma?</i>	10
<i>Leerprincipes</i>	11
<i>Psychologische grondslag</i>	11
<i>De rol van docenten in het volwassenenonderwijs</i>	11
<i>Afstemming op het DigCompEdu-kader</i>	12
Module 1. Soorten en technieken van desinformatie	13
Leerdoelen	14
<i>Soorten desinformatie</i>	14
<i>Hoe desinformatie overtuigt</i>	14
<i>Informatie-ecosystemen</i>	14
<i>Leren van praktijkvoorbeelden</i>	15
<i>Leerbenadering</i>	15
<i>Vorbereiding op de activiteiten</i>	15
<i>Tips voor de begeleider</i>	16
<i>OEFENING 1.1. Herken de manipulatie</i>	17
 Checklist voor het herkennen van manipulatie	18
<i>OEFENING 1.2. Waar, misleidend of manipulatief?</i>	19
 Uitspraakkaarten	20
 Informatie Classificatieformulier	22
<i>OEFENING 1.3. Maak een nepbericht</i>	23
 Sjabloon voor het maken van nepberichten	24
<i>OEFENING 1.4. Een bewuste pauze nemen voor het delen</i>	25
 Checklist 'Even pauzeren voordat je iets deelt'	26
Module 2. Cognitieve factoren die bijdragen aan het geloven in desinformatie	27
Leerdoelen	28
<i>Hoe ons brein informatie verwerkt</i>	28
<i>Waarom desinformatie waar aanvoelt</i>	28
<i>Leren door zelfreflectie</i>	29
<i>Leerbenadering</i>	29
<i>Vorbereiding op de activiteiten</i>	29
<i>Tips voor de begeleider</i>	29
<i>OEFENING 2.1. De illusie van vertrouwdheid</i>	31
 Voorbeeld van beweringskaarten	32
 Beoordelingsformulier geloofwaardigheid	33

<i>OEFENING 2.2. Snel denken versus langzaam denken</i>	34
 Werkblad 'Snel versus langzaam denken'	35
<i>OEFENING 2.3. Vooroordelen en situaties koppelen</i>	36
 Bias-kaarten	37
Scenariokaarten	37
 Checklist voor aannames	38
<i>OEFENING 2.4. Hoe het geheugen werkt</i>	39
 Voorbeeldverhaal	40
 Werkblad 'Herinneringen ophalen'	41
<i>OEFENING 2.5. Waarom voelt dit waar aan?</i>	42
 Voorbeelden van posts op sociale media	43
 Reflectiewerkblad	44
Module 3. Emotionele factoren bij het geloven in desinformatie	46
Leerdoelen	47
<i>Hoe emoties het oordeelsvermogen beïnvloeden</i>	47
<i>Emoties, identiteit en groepsverband</i>	47
<i>Omgaan met emotionele reacties</i>	47
<i>Leerbenadering</i>	48
<i>Vorbereiding op de activiteiten</i>	48
Tips voor de begeleider	48
<i>OEFENING 3.1. Uitdaging: emotie versus bewijs</i>	50
 Emotie of bewijs? Werkblad	51
<i>OEFENING 3.2. Pauzeren, nadenken, reageren</i>	53
 Werkblad 'Even pauzeren, nadenken, reageren'	54
<i>OEFENING 3.3. Hetzelfde verhaal, andere gevoelens</i>	56
 Hetzelfde verhaal, verschillende gevoelens – Werkblad ''	57
 Voorbeelden Verhalen	59
<i>OEFENING 3.4. Hoe emotionele boodschappen worden ontworpen</i>	60
 Rolkaart 1. Contentmaker	61
 Rolkaart 2. Kritische analist	62
 Rolkaart 3. Toeschouwer	62
 Scenariokaarten	63
Module 4. Sociale factoren die het geloven van desinformatie beïnvloeden	64
Leerdoelen	64
<i>Hoe sociale invloed overtuigingen vormt</i>	65
<i>Echokamers en filterbubbels</i>	65
<i>Vertrouwen, identiteit en dialoog</i>	65
<i>Leerbenadering</i>	66
<i>Vorbereiding op de activiteiten</i>	66
Tips voor de begeleiding	66
<i>OEFENING 4.1. Inzicht in verschillende perspectieven</i>	67
 Werkblad 'Perspectief'	68
 Verhaalkaarten	69

<i>OEFENING 4.2. Feiten of interpretatie?</i>	70
 Feiten of interpretatie? Werkblad	71
<i>OEFENING 4.3. Door andere ogen kijken</i>	72
Voorbeeldscenario	73
 Rolkaarten	73
 Voorbereidingswerkblad	74
<i>OEFENING 4.4. Leren door dialoog</i>	75
 Richtlijnen voor leren door dialoog	76
 Reflectieblad	77
Module 5. Hoe desinformatie te bestrijden	78
Leerdoelen	78
<i>Preventie gaat boven correctie</i>	79
<i>Inentingstheorie</i>	79
<i>Praktische vaardigheden voor het controleren van informatie</i>	79
<i>Reageren op desinformatie</i>	80
<i>Leren door te oefenen</i>	80
<i>Digitale hulpmiddelen voor docenten in het volwassenenonderwijs</i>	80
<i>Vorbereiding op de activiteiten</i>	80
Tips voor de begeleiding	81
<i>OEFENING 5.1. Pauzeren, controleren, beslissen</i>	82
 Voorbeeldkaarten	83
 Bronvermeldingen	84
 Verificatiechecklist	85
<i>OEFENING 5.2. De geruchtenstroom</i>	87
 Boodschapkaartjes	88
 Werkblad 'Geruchtenstroom'	89
<i>OEFENING 5.3. Reageer kalm</i>	90
 Scenariokaarten	91
 Reactiekaarten	92
 Reflectieblad	93
<i>OEFENING 5.4. Bouwen aan een veerkrachtige gemeenschap</i>	94
 Werkblad voor het in kaart brengen van de gemeenschap	95
De activiteiten aanpassen aan doelgroepen met specifieke leerbehoeften	97
<i>Volwassenen met beperkte digitale vaardigheden</i>	98
<i>Migranten en vluchtelingen</i>	98
<i>Ouderen</i>	99
<i>Volwassenen met beperkte leesvaardigheid</i>	99
<i>Gemengde groepen</i>	99
Workshops ontwerpen	101
<i>Inleidende workshop (90 minuten)</i>	102
Leerresultaten	102
<i>Workshop van een halve dag (3 uur)</i>	102

Leerresultaten	103
<i>Workshop van een hele dag (6 uur)</i>	<i>103</i>
Leerresultaten	104
<i>Activiteiten kiezen voor verschillende leerdoelen</i>	<i>104</i>
<i>Workshops online geven</i>	<i>104</i>
Afsluiting	106
Aanvullende literatuur	108

Bron: Unsplash

Inleiding

Deze handleiding is ontwikkeld in het kader van het Erasmus+-project **‘Combating Online Misinformation to Prevent Radicalisation of Vulnerable Adults’**. De handleiding is bedoeld om docenten in het volwassenenonderwijs te ondersteunen bij het aanpakken van één van de meest urgente uitdagingen van het hedendaagse onderwijs: leerlingen helpen om online desinformatie te herkennen, kritisch te beoordelen en erop te reageren.

Tegenwoordig krijgen docenten steeds vaker te maken met cursisten die informatie uit sociale media, berichtenplatforms en online gemeenschappen meenemen naar klaslokalen en workshops. Veel van deze informatie is onvolledig, misleidend, emotioneel geladen of opzettelijk manipulatief. Voor veel docenten is de uitdaging niet alleen het herkennen van desinformatie, maar ook het reageren op een manier die tot reflectie aanzet zonder confrontaties te veroorzaken of bestaande overtuigingen te versterken.

De uiteindelijke begunstigen van dit programma zijn **kwetsbare volwassenen**, waaronder mensen met beperkte digitale vaardigheden, migranten en vluchtelingen, sociaal geïsoleerde personen en anderen die bijzonder vatbaar kunnen zijn voor manipulatie, uitsluiting of radicalisering. Door de competenties van docenten in het volwassenenonderwijs te

versterken, wil het programma deze cursisten helpen bij het ontwikkelen van kritisch denken, digitale veerkracht en geïnformeerde participatie in de democratische samenleving.

Het programma is gebaseerd op een eenvoudig maar belangrijk principe: desinformatie wordt zelden alleen maar geaccepteerd omdat mensen informatie missen. Overtuigingen worden ook gevormd door emoties, persoonlijke ervaringen, sociale identiteit en vertrouwen. Daarom vereisen effectieve educatieve reacties meer dan alleen het controleren van feiten. Ze vereisen empathie, dialoog en mogelijkheden voor leerlingen om na te denken over hoe informatie hun denken beïnvloedt.

Het *Online Combat*-project reikt volwassenen onderwijzers daarom praktische methoden aan om:

- online desinformatie en manipulatietechnieken te herkennen en te analyseren;
- het kritisch denken en de digitale geletterdheid van leerlingen te versterken;
- boeiende onderwijsbenaderingen te gebruiken, waaronder digitale en door AI ondersteunende hulpmiddelen;
- een respectvolle dialoog over controversiële onderwerpen te faciliteren en tegelijkertijd democratische waarden te bevorderen.

In plaats van opleiders te positioneren als autoriteiten die de ‘juiste’ antwoorden geven, moedigt het programma hen aan om op te treden als begeleiders van het onderzoeksproces. Door middel van gestructureerde discussies, praktische oefeningen en gezamenlijke reflectie worden cursisten aangemoedigd om informatie in twijfel te trekken, perspectieven te vergelijken en een grotere weerbaarheid tegen manipulatie te ontwikkelen, met behoud van wederzijds respect.

Deze handleiding combineert feitelijk onderbouwde kennis met kant-en-klare educatieve activiteiten die kunnen worden aangepast aan verschillende leeromgevingen. Samen met de online cursus ‘Online Combat’, AI-ondersteunende hulpmiddelen, een educatief spel en andere projectbronnen biedt het docenten in het volwassenenonderwijs een praktische toolkit om de mediageletterdheid en democratische veerkracht onder kwetsbare volwassenen te versterken.

Hoe deze handleiding te gebruiken

Deze handleiding is bedoeld als **praktisch hulpmiddel**, niet als leerboek. Van docenten wordt niet verwacht dat ze elk hoofdstuk behandelen of alle activiteiten uitvoeren. In plaats daarvan worden ze aangemoedigd om materiaal te selecteren en aan te passen aan de behoeften, ervaring en interesses van hun cursisten.

De handleiding is onderverdeeld in **vijf thematische modules**, die elk één belangrijk aspect van desinformatie behandelen:

1. **Soorten en technieken van desinformatie:** inzicht krijgen in hoe desinformatie ontstaat en wordt verspreid.
2. **Cognitieve factoren:** het herkennen van psychologische mechanismen en cognitieve vooroordelen die van invloed zijn op de vorming van overtuigingen.
3. **Emotionele factoren:** onderzoeken hoe emoties de verspreiding en acceptatie van desinformatie beïnvloeden.

4. **Sociale factoren:** de rol van identiteit, vertrouwen en groepsdynamiek onderzoeken.
5. **Bestrijding van desinformatie:** het toepassen van praktische strategieën, methoden voor fact-checken en ‘pre-bunking’-benaderingen.

Elke module volgt dezelfde structuur:

- een beknopt overzicht van het onderwerp;
- belangrijke theoretische concepten die relevant zijn voor docenten;
- praktische implicaties voor volwassenenonderwijs;
- kant-en-klare activiteiten voor in de klas en tijdens workshops;
- afdrukbare werkbladen en ondersteunend materiaal.

De activiteiten kunnen afzonderlijk worden aangeboden of worden gecombineerd tot langere workshops. Afhankelijk van de behoeften van de deelnemers kunnen docenten ervoor kiezen om zich op één module te richten of activiteiten uit verschillende modules te integreren in een breder opleidingsprogramma.

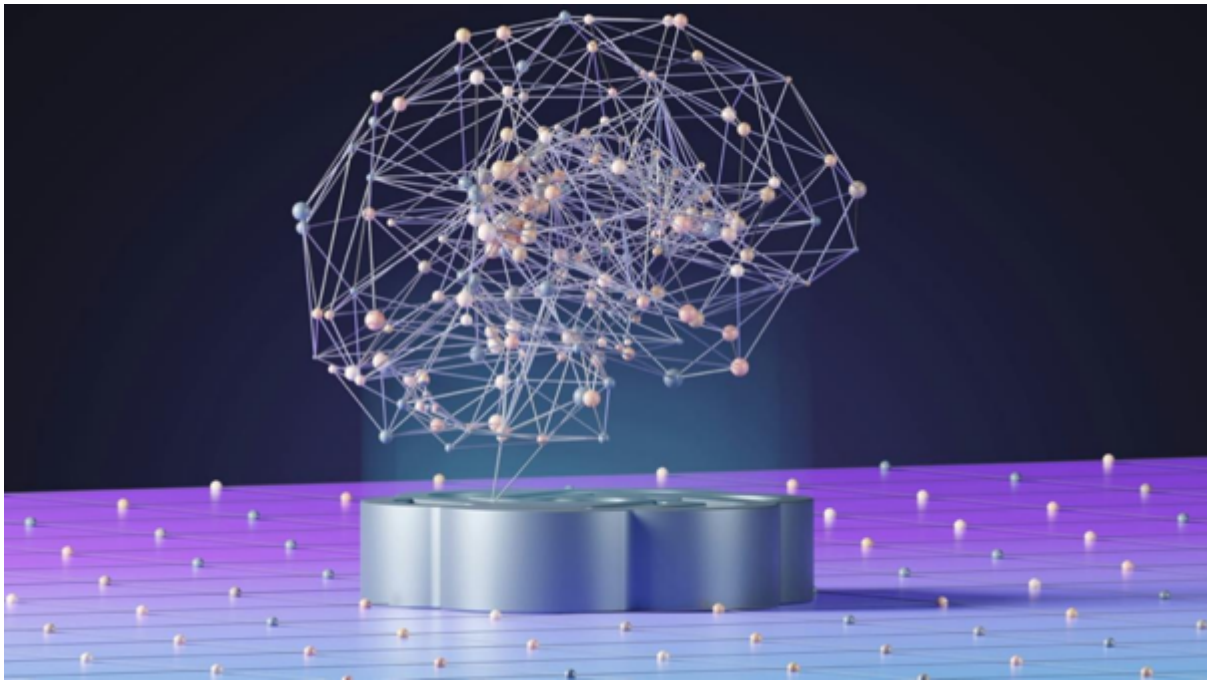
Voor een optimaal leerresultaat raden we aan om korte theoretische inleidingen te combineren met interactieve oefeningen, groepsdiscussies en momenten voor persoonlijke reflectie. Veel activiteiten kunnen worden aangevuld met de online cursus van het project, de AI-chatbot en digitale leermiddelen, waardoor deelnemers na de workshop zelfstandig verder kunnen leren.

Het materiaal is bewust flexibel gehouden. Docenten worden aangemoedigd om voorbeelden, discussieonderwerpen en praktijkvoorbeelden aan te passen aan de culturele achtergrond, digitale vaardigheden en leerbehoeften van hun deelnemers, met behoud van de kernprincipes van het programma: respectvolle dialoog, op bewijs gebaseerde redenering en kritische reflectie.

Aanvullende project bronnen

Zet je leerproces voort met de gratis *Online Combat*-bronnen:

- **Online cursus:** modules die je in je eigen tempo kunt doorlopen, met video's, quizen en aanvullende praktijkvoorbeelden.
- **AI-chatbot:** oefen met het analyseren van desinformatie en ontvang gepersonaliseerde feedback.
- **Educatief spel:** leer pre-bunking en manipulatietechnieken via interactieve simulaties.
- **Downloadbaar materiaal:** afdrukbare werkbladen, sjablonen en updates.

Bron: Unsplash

Pedagogische aanpak

Waarom dit programma?

Online desinformatie is een vast onderdeel van het dagelijks leven geworden. Sociale media, berichtenplatforms en door AI gegenereerde inhoud maken het voor leerlingen steeds moeilijker om onderscheid te maken tussen betrouwbare informatie en manipulatie. Valse informatie verspreidt zich vaak razendsnel omdat deze emotioneel aansprekend is, gemakkelijk te delen is en aansluit bij bestaande overtuigingen.

Onderzoek toont aan dat mensen desinformatie zelden accepteren louter omdat ze kennis missen. Overtuigingen worden ook beïnvloed door cognitieve vooroordelen, emoties, persoonlijke ervaringen en sociale identiteit. Daarom vereist effectief onderwijs in mediageletterdheid meer dan alleen het aanleren van vaardigheden om feiten te controleren. Het vereist ook het ontwikkelen van kritisch denken, reflectie, emotioneel bewustzijn en respectvolle dialoog.

Dit programma hanteert een **mensgerichte onderwijsaanpak** die docenten helpt om deze verschillende aspecten van desinformatie aan te pakken door middel van actief leren en praktische ervaring.

Leerprincipes

Het programma is gebaseerd op verschillende feitelijk onderbouwde onderwijsprincipes.

- **Leren door te doen.** Deelnemers leren door authentieke voorbeelden te analyseren, problemen op te lossen, praktijkgevallen te bespreken en te reflecteren op hun eigen denkwijze, in plaats van theoretische concepten uit het hoofd te leren.
- **Reflectie gaat voor correctie.** In plaats van desinformatie onmiddellijk te corrigeren, moedigen docenten leerlingen aan om te onderzoeken waar informatie vandaan komt, waarom deze overtuigend lijkt en hoe de geloofwaardigheid ervan kan worden beoordeeld.
- **Dialogoog en samenwerking.** Veel activiteiten maken gebruik van groepsdiscussies, rollenspellen en gezamenlijke analyse om deelnemers in contact te brengen met verschillende perspectieven, terwijl een respectvolle leeromgeving wordt gehandhaafd.
- **Veerkracht opbouwen in plaats van feiten uit het hoofd leren.** Aangezien desinformatie voortdurend verandert, richt het programma zich op het ontwikkelen van overdraagbare competenties die leerlingen kunnen toepassen in nieuwe situaties, waaronder kritisch denken, bronbeoordeling, emotioneel bewustzijn en digitale geletterdheid.

Psychologische grondslag

Het programma is gebaseerd op onderzoek naar de psychologie van desinformatie, waaruit blijkt dat de vorming van overtuigingen wordt beïnvloed door drie op elkaar inwerkende factoren:

- **Cognitieve factoren**, zoals bevestigingsfout (ook wel ‘confirmation-bias’), herhaling en mentale snelkoppelingen;
- **Emotionele factoren**, waaronder angst, woede en morele verontwaardiging, die de kans vergroten dat men desinformatie gelooft en deelt;
- **Sociale factoren**, zoals identiteit, groepsverband en vertrouwen in sociale netwerken.

Deze drie dimensies vormen de structuur van het programma en komen in alle leeractiviteiten tot uiting. In plaats van ze als abstracte theorieën te bestuderen, ervaren deelnemers hoe deze mechanismen in de dagelijkse online communicatie werken en leren ze praktische strategieën om ze te herkennen en ermee om te gaan.

De rol van docenten in het volwassenenonderwijs

Docenten spelen een belangrijke rol in het volwassenenonderwijs bij het versterken van de weerbaarheid van leerlingen tegen desinformatie, met name wanneer ze werken met migranten, vluchtelingen, ouderen en mensen met beperkte digitale geletterdheid.

Binnen dit programma worden opleiders niet gezien als leveranciers van de ‘juiste’ antwoorden, maar als **begeleiders van kritisch onderzoek**. Ze creëren leeromgevingen

waarin deelnemers zich op hun gemak voelen om vragen te stellen, informatie te analyseren, aannames ter discussie te stellen en op respectvolle wijze controversiële onderwerpen te bespreken.

Het programma helpt opleiders daarom om:

- hun eigen digitale en mediageletterdheid te versterken;
- inzicht te krijgen in de psychologische mechanismen die ten grondslag liggen aan desinformatie;
- een constructieve dialoog over controversiële kwesties te faciliteren;
- boeiende leeractiviteiten ontwerpen die kritisch denken en democratische participatie bevorderen.

Afstemming op het DigCompEdu-kader

Het programma sluit aan bij het **Europees kader voor de digitale competentie van docenten (DigCompEdu)**, waardoor deelnemers niet alleen kennis over desinformatie opdoen, maar ook de competenties ontwikkelen die nodig zijn om digitale geletterdheid effectief te onderwijzen.

DigCompEdu-gebied	Hoe dit programma bijdraagt
Professionele betrokkenheid	Samenwerking en uitwisseling van onderwijspraktijken
Digitale bronnen	Kritische evaluatie en verantwoord gebruik van digitale informatie
Lesgeven en leren	Interactieve, leerlinggerichte en spelenderwijze activiteiten
Beoordeling	Reflectie, quizzen, werkbladen en formatieve feedback
Leerlingen mondiger maken	Inclusieve activiteiten aangepast aan diverse volwassen leerlingen
De digitale competentie van leerlingen bevorderen	Kritisch denken, bronbeoordeling en verantwoord digitaal burgerschap

Door deze competenties in alle vijf modules te integreren, ondersteunt het programma de doelstellingen van het **Actieplan voor digitaal onderwijs** en bevordert het levenslange digitale veerkracht bij volwassen leerlingen.

Bron: Unsplash

Module 1. Soorten en technieken van desinformatie

Desinformatie is meer dan alleen valse informatie. Het is opzettelijk ontworpen om invloed uit te oefenen op hoe mensen denken, voelen en handelen. Door in te spelen op emoties, bestaande overtuigingen te versterken en misbruik te maken van vertrouwen, kan misleidende inhoud de publieke opinie beïnvloeden, sociale verdeeldheid vergroten en bijdragen aan radicalisering.

Volwassenen Onderwijzers werken vaak met cursisten die via sociale media, berichtenplatforms en informele netwerken in aanraking komen met desinformatie. Inzicht in de werking van desinformatie is daarom de eerste stap om cursisten te helpen online informatie kritisch te beoordelen.

Leerdoelen

Na afronding van deze module zijn docenten in staat om:

- onderscheid maken tussen verschillende vormen van misinformatie en desinformatie;
- veelvoorkomende overtuigings- en propagandatechnieken herkennen;
- uit te leggen hoe digitale platforms misleidende inhoud versterken;
- activiteiten te begeleiden die leerlingen helpen manipulatie te herkennen voordat ze informatie accepteren of delen.

Soorten desinformatie

Niet alle misleidende informatie heeft hetzelfde doel. Een nuttig onderscheid is dat tussen:

- **Misinformatie** – onjuiste informatie die wordt gedeeld zonder de intentie om te misleiden.
- **Desinformatie** – valse informatie die opzettelijk wordt gecreëerd of gedeeld om te misleiden.
- **Malinformatie** – echte informatie die selectief of buiten de context wordt gepresenteerd om schade te veroorzaken.

In de praktijk komen deze categorieën in vele vormen voor, waaronder nepnieuws, gemanipuleerde afbeeldingen, pseudowetenschappelijke beweringen, gesponsorde inhoud die als nieuws is vermomd, en greenwashing. Hoewel hun doelstellingen verschillen, beïnvloeden ze allemaal de manier waarop mensen informatie interpreteren, in plaats van louter feiten te presenteren.

Hoe desinformatie overtuigt

Succesvolle desinformatie is zelden gebaseerd op overtuigend bewijs. In plaats daarvan steunt ze op psychologische overreding.

Veelgebruikte technieken zijn onder meer:

- het inspelen op emoties zoals angst, woede of trots;
- het inzetten van autoriteitsfiguren of zogenaamde experts;
- de indruk wekken dat 'iedereen dit gelooft';
- alleen geselecteerde informatie presenteren en tegenstrijdig bewijs negeren;
- het herhalen van eenvoudige boodschappen totdat ze vertrouwd klinken.

Deze technieken zijn effectief omdat mensen vaak vertrouwen op snelle, intuïtieve oordelen in plaats van zorgvuldige verificatie, vooral in snel veranderende online omgevingen.

Informatie-ecosystemen

Digitale platforms beïnvloeden niet alleen welke informatie mensen te zien krijgen, maar ook hoe snel deze zich verspreidt.

Algoritmen geven doorgaans voorrang aan inhoud die betrokkenheid opwekt, waardoor emotioneel geladen en controversiële boodschappen beter zichtbaar worden. Tegelijkertijd

zorgen **filterbubbels** en **echokamers** ervoor dat mensen minder worden blootgesteld aan alternatieve standpunten en versterken ze bestaande overtuigingen.

Vertrouwen speelt ook een belangrijke rol. Mensen laten zich vaak meer beïnvloeden door informatie die wordt gedeeld door vrienden, familieleden, gemeenschapsleiders of influencers dan door de oorspronkelijke bron zelf. Het ontwikkelen van een gezonde scepsis vereist daarom dat zowel de inhoud als de bron ervan wordt geëvalueerd.

Leren van praktijkvoorbeelden

Praktijkvoorbeelden helpen cursisten om manipulatietechnieken in authentieke contexten te herkennen.

Deze module maakt gebruik van praktijkvoorbeelden uit onder meer politieke communicatie, migratie, volksgezondheid en milieucommunicatie om te illustreren hoe desinformatie een combinatie is van emotionele oproepen, herhaling en selectief bewijs.

Bij het bespreken van controversiële onderwerpen moet de nadruk blijven liggen op het analyseren **van de werking van de boodschap**, in plaats van op het debatteren over politieke standpunten of persoonlijke overtuigingen. Deze aanpak stimuleert kritisch denken en zorgt tegelijkertijd voor een respectvolle leeromgeving.

Leerbenadering

De activiteiten in deze module zijn gebaseerd op actieve deelname in plaats van op hoorcolleges. Deelnemers analyseren realistische posts op sociale media, identificeren manipulatietechnieken, bespreken waarom boodschappen overtuigend overkomen en beoordelen pas daarna de juistheid ervan.

Deze volgorde is bewust gekozen. Onderzoek toont aan dat het begrijpen **waarom desinformatie overtuigend overkomt**, vaak effectiever is dan het simpelweg presenteren van feitelijke correcties. Het doel is niet om voorbeelden van valse informatie uit het hoofd te leren, maar om overdraagbare vaardigheden te ontwikkelen die kunnen worden toegepast wanneer leerlingen nieuwe online inhoud tegenkomen.

Vorbereiding op de activiteiten

Veel kwetsbare volwassenen komen desinformatie tegen via alledaagse digitale platforms zoals Facebook, TikTok, YouTube, WhatsApp, Telegram of Instagram, in plaats van via traditionele nieuwsmedia. Berichten spelen vaak sterk in op emoties, visueel overtuigend en worden gedeeld door vertrouwde vrienden of leden van de gemeenschap, waardoor ze geloofwaardig lijken voordat ze kritisch worden geëvalueerd.

De activiteiten in deze module zijn ontworpen om deelnemers te helpen veelvoorkomende manipulatietechnieken te herkennen zonder dat dit leidt tot schaamte, confrontatie of politieke conflicten. De nadruk ligt niet op het voorschrijven van wat deelnemers moeten geloven, maar op het helpen om even stil te staan, vragen te stellen en informatie kritischer te beoordelen voordat ze deze accepteren of delen.

Tips voor de begeleider

Bij het gebruik van deze activiteiten:

- **Creëer een psychologisch veilige omgeving.** Benadruk dat iedereen kwetsbaar is voor desinformatie en vermijd het belachelijk maken van onjuiste overtuigingen.
- **Richt je op mechanismen, niet op meningen.** Analyseer hoe berichten overtuigen in plaats van te debatteren over politieke of ideologische standpunten.
- **Moedig reflectie aan vóór correctie.** Stel vragen als *“Wat maakt deze boodschap overtuigend?”* of *“Welke emoties roept deze op?”* voordat je bespreekt of de informatie juist is.
- **Gebruik toegankelijk materiaal.** Korte teksten, visuele voorbeelden, werkbladen en gezamenlijke analyse zijn bijzonder effectief voor leerlingen met uiteenlopende taalvaardigheden en digitale vaardigheden.
- **Maak onzekerheid normaal.** Moedig deelnemers aan om te zeggen: *“Ik weet het niet zeker”*, *“Ik heb meer informatie nodig”* of *“Ik zou dit eerst controleren”*. Het ontwikkelen van deze gewoonte is een belangrijke stap op weg naar digitale veerkracht.

De volgende activiteiten maken gebruik van realistische maar fictieve voorbeelden om veel voorkomende technieken voor desinformatie te illustreren, zonder daarbij schadelijke verhalen te versterken of onnodige emotionele stress te veroorzaken.

OEFENING 1.1. Herken de manipulatie

 Doel	Herken veel voorkomende technieken voor desinformatie en manipulatie in posts op sociale media.
 Tijdsduur	30 min
 Groep	6–12 deelnemers
 Benodigdheden	Social media-kaarten, werkblad 'Manipulatie herkennen', pennen
 Moeilijkheidsgraad	Beginner

Instructies

1. Verdeel de deelnemers in kleine groepen.
2. Geef elke groep 3–4 social media-kaarten.
3. Vraag de deelnemers om:
 - o het type bericht vaststellen;
 - o manipulatietechnieken aan het licht brengen;
 - o beslissen of ze het zouden vertrouwen of delen.
4. Geef een overzicht van veelgebruikte technieken:
 - o emotionele taal;
 - o valse autoriteit;
 - o urgentie;
 - o sociale bewijskracht ("iedereen zegt dit");
 - o het suggereren van een samenzwering;
 - o selectieve informatie.
5. Vraag elke groep om haar analyse te presenteren.

Reflectie

- Welke post kwam het meest overtuigend over?
- Welke manipulatietechnieken kwamen het vaakst voor?
- Welke waarschuwingssignalen waren het gemakkelijkst te herkennen?
- Hebben emoties je oordeel beïnvloed?

Tip voor de begeleider

Richt de discussie op **de manier waarop** de boodschap overtuigt, in plaats van op de vraag of de deelnemers het ermee eens zijn.

Checklist voor het herkennen van manipulatie

Bericht / Voorbeeldnr.: _____

Wat valt je op?

- ☐ Emotionele taal
- ☐ Angst of woede
- ☐ Dringende toon ("Handel nu!")
- ☐ Expert zonder bewijs
- ☐ "Iedereen zegt..."
- ☐ Eenzijdige informatie
- ☐ Geen betrouwbare bron
- ☐ Verdachte afbeelding
- ☐ Clickbait-kop
- ☐ Overig: _____

Reflectie

Wat is de belangrijkste boodschap?

Zou je dit bericht vertrouwen?

☐ Ja ☐ Nee ☐ Weet ik niet

Zou je het delen?

☐ Ja ☐ Nee ☐ Weet ik niet

Waarom?

Hoe zou je deze informatie kunnen verifiëren?

OEFENING 1.2. Waar, misleidend of manipulatief?

 Doel	Maak onderscheid tussen feitelijke, misleidende, manipulatieve en niet-verifieerbare informatie.
 Tijdsduur	20–30 min
 Groep	6–12 deelnemers
 Benodigdheden	Uitspraakkaarten, classificatieformulier, categorielabels
 Moeilijkheidsgraad	Beginners

Instructies

1. Leg de uitspraak kaarten op een tafel of aan de muur.
2. Deelnemers werken in tweetallen.
3. Elk duo beoordeelt elke uitspraak als:
 - Grotendeels waar
 - Misleidend
 - Manipulatief
 - Onmogelijk te verifiëren
4. Vraag de deelnemers om hun keuzes toe te lichten.
5. Begeleid de discussie over:
 - ontbrekende context;
 - selectieve feiten;
 - emotionele framing;
 - onbetrouwbare bronnen.

Reflectie

- Welke uitspraken waren het moeilijkst in te delen?
- Wat maakt informatie misleidend in plaats van volledig onjuist?
- Waarom zijn emotioneel aangrijpende boodschappen vaak overtuigender?

Tip voor de begeleider

Er is niet altijd één juist antwoord. Moedig deelnemers aan om hun redenering te onderbouwen.

Uitspraakkaarten

1 	"Artsen hebben een hekel aan deze simpele truc!"
2 	"Uit onderzoek blijkt dat mensen beter slapen na een wandeling."
3 	"Duizenden worden stiekem vervangen."

4 	"Brekend nieuws: nieuwe wet schendt je rechten!"
5 	"Wetenschappers zijn verdeeld over deze kwestie."
6 	"Deze video is verwijderd omdat ze bang zijn voor de waarheid."

Informatie Classificatieformulier

Kaart	 Betrouwbaar	 Vereist meer context	 Manipulatief	 Kan niet worden geverifieerd	Waarom? (1–2 trefwoorden)
1	☐	☐	☐	☐	_____
2	☐	☐	☐	☐	_____
3	☐	☐	☐	☐	_____
4	☐	☐	☐	☐	_____
5	☐	☐	☐	☐	_____
6	☐	☐	☐	☐	_____

Reflectie

Welke uitspraak was het moeilijkst in te delen? Waarom?

Welke waarschuwingssignalen hielpen je bij het nemen van je beslissing?

- ☐ Emotionele taal
- ☐ Ontbrekend bewijs
- ☐ Clickbait-kop
- ☐ Autoriteit zonder bewijs
- ☐ Dringende toon
- ☐ Eenzijdige informatie
- ☐ Overig: _____

OEFENING 1.3. Maak een nepbericht

 Doel	Begrijpen hoe misleidende posts op sociale media opzettelijk worden ontworpen.
 Tijdsduur	30 min
 Groep	6–12 deelnemers
 Materialen	Werkblad voor het maken van nepberichten, voorbeeldkoppen, pennen
 Moeilijkheidsgraad	Gemiddeld

Instructies

1. Verdeel de deelnemers in kleine groepen.
2. Leg uit dat elke groep een fictieve, misleidende social media-post gaat maken.
3. Elke groep kiest:
 - o onderwerp;
 - o emotionele trigger;
 - o kop;
 - o afbeeldingsbeschrijving;
 - o verzonnen citaat van een expert;
 - o dringende zin.
4. Groepen presenteren hun berichten.
5. Andere deelnemers herkennen de gebruikte manipulatietechnieken.

 Belangrijk: Houd alle voorbeelden fictief en vermijd extremistische, racistische of traumatische onderwerpen.

Reflectie

- Welke technieken zorgden ervoor dat de berichten geloofwaardig overkwamen?
- Was het maken van misleidende inhoud makkelijker dan verwacht?
- Hoe kan het herkennen van deze patronen online helpen?

Tip voor de begeleider

Het doel is niet om overtuigende desinformatie te creëren, maar om te begrijpen hoe manipulatie in elkaar zit.

Sjabloon voor het maken van nepberichten

 Onderwerp _____

 Emotie ☐ Angst ☐ Woede ☐ Hoop ☐ Trots ☐ Nieuwsgierigheid ☐ Urgentie

 Kop _____

 Autoriteit _____

 Afbeelding Beschrijf de afbeelding die je zou gebruiken:

 Oproep tot actie ☐ Nu delen ☐ Mis dit niet ☐ Meer informatie ☐ Nu handelen

☐ Overig: _____

 Welke technieken heb je gebruikt?

☐ Emotionele taal

☐ Nepautoriteit

☐ Urgentie

☐ Sociaal bewijs

☐ Clickbait-kop

☐ Selectieve informatie

☐ Samenzweringsframing

☐ Overig: _____

 Reflectie

Waarom zouden mensen dit bericht geloven of delen?

OEFENING 1.4. Een bewuste pauze nemen voor het delen

 Doel	Maak er een gewoonte van om online inhoud te beoordelen voordat je deze deelt.
 Tijd	20 min
 Groep	6–12 deelnemers
 Benodigdheden	Checklist 'Pauzeer voordat je iets deelt', voorbeelden van posts op sociale media
 Moeilijkheidsgraad	Beginner

Instructies

1. Laat verschillende emotioneel aansprekende posts op sociale media zien.
2. De deelnemers vullen individueel de checklist in voordat ze beslissen of ze elk bericht zouden delen.
3. Vergelijk de beslissingen in kleine groepen.
4. Bespreek hoe het vertragen van de waarneming de perceptie verandert.
5. Introduceer het idee dat desinformatie vaak inspeelt op onmiddellijke emotionele reacties.

Reflectie

- Is je beslissing veranderd na het invullen van de checklist?
- Welke vragen waren het nuttigst?
- Wat zorgt er meestal voor dat mensen inhoud te snel delen?

Tip voor de facilitator

Benadruk dat het nemen van een paar extra seconden om informatie te controleren een van de eenvoudigste en meest effectieve manieren is om de verspreiding van verkeerde informatie tegen te gaan.

Checklist ‘Even pauzeren voordat je iets deelt’

Voorbeeld / Berichtnr.: _____

 Vraag jezelf voor het delen af:

Vraag		✓ Ja	✗ Nee
	Weet ik waar deze informatie vandaan komt?	☐	☐
	Is er bewijs in plaats van alleen emotionele taal?	☐	☐
	Probeert de kop mij te choqueren, bang te maken of te provoceren?	☐	☐
	Kan ik deze informatie verifiëren aan de hand van een andere betrouwbare bron?	☐	☐
	Reageer ik eerder emotioneel dan dat ik kritisch nadenk?	☐	☐
	Zou ik dit nog steeds delen als ik een paar minuten zou wachten?	☐	☐

★ Definitieve beslissing

- ☐ Ik zou het delen.
- ☐ Ik zou het eerst controleren.
- ☐ Ik zou het niet delen.

Reflectie

Welke vraag zette je het meest aan het denken?

Wat zou je doen voordat je dit bericht deelt?

Onthoud

Even pauzeren. Controleren. Kritisch nadenken. En dan pas beslissen.

Bron: Unsplash

Module 2. Cognitieve factoren die bijdragen aan het geloven in desinformatie

Mensen geloven geen onjuiste informatie omdat ze niet slim of ongeschoold zijn. In plaats daarvan vertrouwen ze op normale mentale snelkoppelingen die hen helpen grote hoeveelheden informatie snel te verwerken. Deze snelkoppelingen zijn essentieel voor dagelijkse besluitvorming, maar ze kunnen mensen ook vatbaarder maken voor misleidende informatie, met name in snel veranderende digitale omgevingen.

Voor docenten in het volwassenenonderwijs is het belangrijk om deze cognitieve processen te begrijpen, omdat de focus hierdoor verschuift van het corrigeren van 'foute antwoorden' naar het helpen van leerlingen om te begrijpen **hoe ze denken**. Deze aanpak vermindert defensief gedrag en stimuleert reflectie in plaats van confrontatie.

Leerdoelen

Na afronding van deze module zijn docenten in staat om:

- veel voorkomende cognitieve vooroordelen herkennen die van invloed zijn op overtuigingen;
- uit te leggen waarom herhaalde of emotioneel aansprekende boodschappen overtuigend overkomen;
- leerlingen helpen om vertrouwdheid te onderscheiden van bewijs;
- activiteiten te begeleiden die reflectief denken bevorderen in plaats van automatisch denken.

Hoe ons brein informatie verwerkt

Het menselijk brein vereenvoudigt voortdurend informatie om snel beslissingen te kunnen nemen. In plaats van elke boodschap zorgvuldig te analyseren, vertrouwen mensen vaak op mentale snelkoppelingen, ook wel **cognitieve vooroordelen** en **heuristieken** genoemd.

Deze snelkoppelingen zijn nuttig in het dagelijks leven, maar kunnen ook de vatbaarheid voor desinformatie vergroten. Bijvoorbeeld:

- **De bevestigingsfout** zet mensen ertoe aan informatie te zoeken die hun bestaande overtuigingen ondersteunt.
- **De herkenningfout (het illusoire waarheidseffect)** zorgt ervoor dat herhaalde informatie geloofwaardiger lijkt.
- **Verankering** zorgt ervoor dat eerste indrukken latere oordelen beïnvloeden.
- **Overmoed** kan ertoe leiden dat mensen hun vermogen om informatie kritisch te beoordelen overschatten.

Deze processen hebben invloed op iedereen en moeten worden gezien als normale kenmerken van het menselijk denken, in plaats van als persoonlijke zwakheden.

Waarom desinformatie waar aanvoelt

Veel misleidende boodschappen zijn niet overtuigend omdat ze sterk bewijs bevatten, maar omdat ze gemakkelijk te begrijpen zijn, emotioneel aanspreken en herhaaldelijk worden tegengekomen.

Eenvoudige slogans, dramatische koppen, persoonlijke verhalen en emotioneel geladen taal vergen weinig mentale inspanning om te verwerken. Daardoor komen ze vaak overtuigender over dan gedetailleerde, op bewijs gebaseerde uitleg.

Mensen hebben ook de neiging om de kernboodschap te onthouden, terwijl ze vergeten waar die vandaan kwam, of deze later is gecorrigeerd. Herhaalde blootstelling vergroot de vertrouwdheid nog verder, waardoor de boodschap steeds betrouwbaarder lijkt.

Inzicht in deze mechanismen helpt leerlingen even stil te staan voordat ze informatie accepteren, simpelweg omdat die vertrouwd of vanzelfsprekend aanvoelt.

Leren door zelfreflectie

De activiteiten in deze module moedigen cursisten aan om hun eigen denkwijze onder de loep te nemen in plaats van de overtuigingen van anderen te beoordelen.

Deelnemers verkennen vragen als:

- Waarom komt deze boodschap overtuigend over?
- Welke mentale snelkoppeling zou mijn oordeel kunnen beïnvloeden?
- Baseer ik me op bewijs of op vertrouwdsheid?
- Reageer ik automatisch of denk ik kritisch na?

Deze reflectieve aanpak helpt leerlingen in te zien dat iedereen beïnvloed wordt door cognitieve vooroordelen en dat zorgvuldig nadenken de impact daarvan kan verminderen.

Leerbenadering

De oefeningen in deze module combineren korte uitleg met interactieve activiteiten die cognitieve vooroordelen zichtbaar maken in alledaagse situaties. In plaats van cursisten te vragen psychologische concepten uit het hoofd te leren, ervaren ze hoe aandacht, herhaling en intuïtief denken hun eigen beslissingen beïnvloeden.

Door realistische voorbeelden te analyseren, eerste indrukken te vergelijken met latere reflecties en hun redeneringen met anderen te bespreken, ontwikkelen deelnemers meer bewustzijn over hoe overtuigingen ontstaan en hoe ze online beter onderbouwde beslissingen kunnen nemen.

Voorbereiding op de activiteiten

Mensen geloven vaak in desinformatie, niet omdat ze onzorgvuldig of onintelligent zijn, maar omdat het menselijk brein van nature op zoek is naar snelle, eenvoudige en vertrouwde verklaringen. Deze activiteiten helpen deelnemers hun eigen denkpatronen te herkennen in een ondersteunende en niet-oordelende omgeving.

Tips voor de begeleider

Gebruik bij het uitvoeren van deze activiteiten:

- **Maak cognitieve vooroordelen normaal.** Benadruk dat iedereen gebruikmaakt van mentale snelkoppelingen, ongeacht opleiding of ervaring.
- **Richt je op het denkproces, niet op het gelijk hebben.** Moedig deelnemers aan om uit te leggen hoe ze tot een conclusie zijn gekomen, in plaats van deze te verdedigen.
- **Gebruik alledaagse voorbeelden.** Gezondheidsadvies, advertenties, virale video's en posts op sociale media spreken mensen doorgaans meer aan dan politieke debatten.
- **Vertraag het besluitvormingsproces.** Geef deelnemers de tijd om na te denken voordat ze informatie bespreken of beoordelen.
- **Moedig onzekerheid aan.** Deelnemers moeten zich op hun gemak voelen om te zeggen: „Ik weet het niet zeker“ of „Ik heb meer informatie nodig voordat ik een beslissing kan nemen.“

De volgende activiteiten helpen leerlingen veel voorkomende cognitieve vooroordelen te herkennen, vertrouwdsheid te onderscheiden van bewijs, en gewoontes van reflectief denken te ontwikkelen voordat ze informatie accepteren of delen.

OEFENING 2.1. De illusie van vertrouwdheid

 Doel	Ervaar hoe herhaalde blootstelling de waargenomen geloofwaardigheid beïnvloedt.
 Tijdsduur	20–30 min
 Groep	6–12 deelnemers
 Benodigdheden	Beweringskaarten, beoordelingsformulier voor geloofwaardigheid, pennen
 Moeilijkheidsgraad	Beginners

Instructies

1. Geef elke deelnemer een beoordelingsformulier voor geloofwaardigheid.
2. Lees zes korte uitspraken één voor één voor.
3. Sommige uitspraken moeten tijdens de activiteit meerdere keren voorkomen, zonder dat de aandacht op de herhaling wordt gevestigd.
4. Na elke uitspraak beoordelen de deelnemers hoe geloofwaardig deze overkomt.
5. Maak duidelijk dat de herhaling opzettelijk was en vergelijk de beoordelingen.
6. Faciliteer een discussie over hoe vertrouwdheid het oordeel beïnvloedt.

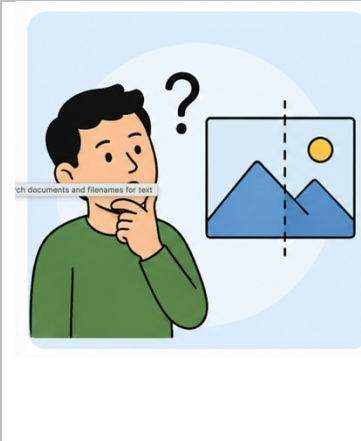
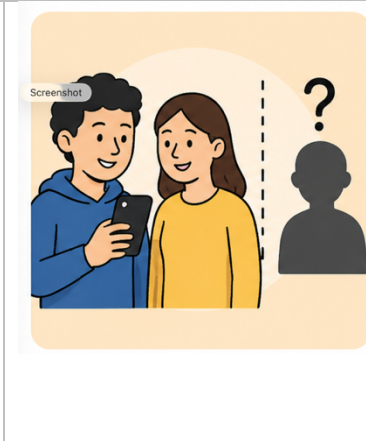
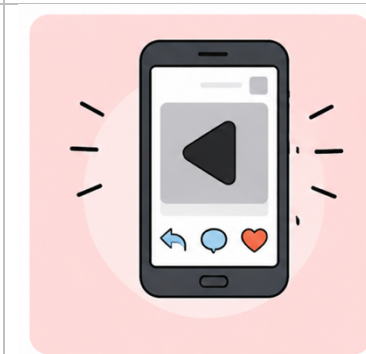
Reflectie

- Welke uitspraken kwamen het meest geloofwaardig over?
- Leek de herhaling van uitspraken de uitspraken betrouwbaarder te maken?
- Waarom beïnvloedt herhaling ons oordeel?
- Waar komen we online herhaalde boodschappen tegen?

Tip voor de begeleider

Herinner de deelnemers eraan dat het **niet** de bedoeling is **om te beslissen of de uitspraken waar zijn**, maar om te observeren hoe herhaalde blootstelling hun perceptie beïnvloedt.

🔗 Voorbeeld van beweringskaarten

	1. De meeste mensen kunnen door AI gegenereerde afbeeldingen niet herkennen.		4. Mensen vertrouwen informatie die door vrienden wordt gedeeld meer dan informatie van vreemden.
	2. Water drinken verbetert de concentratie.		5. Een virale post is meestal juist.
	3. Socialemediaplatforms luisteren stiekem mee met gesprekken.		6. Als je informatie vaak ziet, gaat het als waar aanvoelen.

Beoordelingsformulier geloofwaardigheid

Deelnemer: _____

Hoe geloofwaardig komt elke bewering op je over?

Stelling	 1 Niet geloofwaardig	 2	 3	 4	 5 Zeer geloofwaardig
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐
5	☐	☐	☐	☐	☐
6	☐	☐	☐	☐	☐

Reflectie

Welke uitspraak vond je het meest geloofwaardig? Waarom?

Klonken herhaalde uitspraken overtuigender?

☐ Ja ☐ Nee ☐ Weet ik niet

Wat zegt deze activiteit ons over desinformatie op internet?

OEFENING 2.2. Snel denken versus langzaam denken

 Doel	Vergelijk automatische eerste indrukken met een doordachte analyse van online informatie.
 Tijdsduur	30 min
 Groep	6–12 deelnemers
 Benodigdheden	Social media-kaarten, werkblad 'Snel versus langzaam denken', timer
 Moeilijkheidsgraad	Beginner

Instructies

1. Laat de deelnemers **10 seconden** lang een social media-bericht zien.
2. Vraag hen om hun eerste reactie op te schrijven, zonder erover te discussiëren.
3. Geef de deelnemers **2–3 minuten** de tijd om hetzelfde bericht zorgvuldiger te analyseren met behulp van het werkblad.
4. Vergelijk de eerste indrukken met de tweede analyse.
5. Bespreek hoe het even rustig nadenken hun oordeel heeft beïnvloed.

Reflectie

- Is je mening veranderd na het analyseren van het bericht?
- Wat beïnvloedde je eerste reactie?
- Welke belangrijke informatie viel je pas later op?
- Hoe rustiger aandoen helpt om de verspreiding van desinformatie tegen te gaan?

Tip voor de begeleider

Benadruk dat het een sterke kant is om van gedachten te veranderen na het bekijken van bewijsmateriaal, en geen zwakte.

Werkblad ‘Snel versus langzaam denken’

Deelnemer: _____

Bericht / Voorbeeldnr.: _____

Eerste reactie (10 seconden)

	Vraag	Antwoord
	Wat viel je als eerste op?	_____
	Welke emotie voelde je?	_____
	Mijn eerste indruk	☐ Vertrouwen ☐ Twijfel ☐ Weet ik niet zeker

Tweede blik (2–3 minuten)

	Vraag	Antwoord
	Welk bewijs wordt er geleverd?	_____
	Welke informatie ontbreekt er?	_____
	Welke overtuigings- of emotionele technieken vallen je op?	_____
	Kan deze informatie elders worden geverifieerd?	☐ Ja ☐ Nee ☐ Weet ik niet

 Definitieve beslissing: Na er even over nagedacht te hebben...

☐ zou ik het vertrouwen. ☐ zou ik het eerst verifiëren. ☐ zou ik het niet vertrouwen.

Reflectie

Wat is er veranderd tussen je eerste reactie en je definitieve besluit?

Welke vraag ga je jezelf stellen voordat je informatie online deelt?

OEFENING 2.3. Vooroordelen en situaties koppelen

 Doel	Herken veelvoorkomende cognitieve vooroordelen die van invloed zijn op hoe mensen online informatie interpreteren.
 Tijd	30 min
 Groep	6–12 deelnemers
 Benodigdheden	Bias-kaarten, scenariokaarten, koppelingsblad
 Moeilijkheidsgraad	Gemiddeld

Instructies

1. Introduceer vijf veel voorkomende cognitieve vooroordelen:
 - Bevestigingsfout
 - Vertrouwdheidseffect
 - Autoriteitsfout
 - Negativiteitsfout
 - Herinneringsfout
2. Verdeel de deelnemers in kleine groepen.
3. Geef elke groep één set 'Bias-kaarten' en één set 'Scenario-kaarten'.
4. Vraag de deelnemers om elk scenario te koppelen aan de cognitieve fouten die volgens hen het scenario het beste verklaart.
5. Vergelijk de antwoorden en bespreek waarom verschillende groepen mogelijk andere combinaties hebben gekozen.

Reflectie

- Welke aanname was het makkelijkst te herkennen?
- Welke cognitieve vertekening kom je online het vaakst tegen?
- Heb je zelf al eens met een van deze vooroordelen te maken gehad?
- Hoe kan het herkennen van cognitieve vooroordelen kritisch denken verbeteren?

Tip voor de begeleider

Sommige scenario's kunnen meer dan één vooringenomenheid bevatten. Moedig een discussie aan over **waarom** deelnemers hun keuzes hebben gemaakt, in plaats van op zoek te gaan naar één 'juist' antwoord.

Bias-kaarten

Kaart	Cognitieve fouten
 1	Bevestigingsfout
 2	Vertrouwdheidseffect
 3	Autoriteitsfout
 4	Negativiteitsfout
 5	Herinneringsfout

Scenariokaarten

Kaart	Scenario
 A	"Ik volg alleen pagina's die mijn mening delen."
 B	"Ik heb deze bewering al vaak gezien, dus het voelt waar aan."
 C	"Een beroemdheid heeft het gedeeld, dus het moet wel betrouwbaar zijn."
 D	"Negatief nieuws lijkt altijd belangrijker."
 E	"Ik heb online één opvallend voorbeeld gezien, dus ik denk dat het overal gebeurt."

 Checklist voor aannames

Groep: _____

Scenario	Geselecteerde aanname	Waarom? (1–2 trefwoorden)
A	_____	_____
B	_____	_____
C	_____	_____
D	_____	_____
E	_____	_____

★ Reflectie

Welk scenario was het moeilijkst te koppelen? Waarom?

Welke aanname heeft volgens jou de grootste invloed op je online gedrag?

OEFENING 2.4. Hoe het geheugen werkt

 Doel	Onderzoek hoe emotionele framing de aandacht, het geheugen en het terugroepen van informatie beïnvloedt.
 Tijdsduur	25–30 min
 Groep	6–12 deelnemers
 Benodigdheden	Verhaal versie A, verhaal versie B, werkblad voor het ophalen van herinneringen, pennen
 Moeilijkheidsgraad	Gemiddeld

Instructies

1. Verdeel de deelnemers in twee groepen.
2. Geef **groep A** de neutrale versie van het verhaal.
3. Geef **groep B** de emotioneel gekleurde versie.
4. Vraag de deelnemers om het verhaal slechts één keer te lezen (of te beluisteren).
5. Wacht 3–5 minuten voordat je het werkblad ‘Herinneringen ophalen’ uitdeelt.
6. De deelnemers vullen het werkblad individueel in.
7. Vergelijk de herinneringen van de twee groepen en bespreek de verschillen.

Reflectie

- Welke details werden het nauwkeurigst onthouden?
- Welke details werden anders onthouden?
- Zorgde de emotionele versie ervoor dat sommige details belangrijker leken?
- Hoe kan emotionele framing van invloed zijn op wat mensen onthouden en later online delen?

Tip voor de begeleider

Maak pas na de herinneringsoefening bekend dat er twee versies zijn. Door deze verrassing beseffen deelnemers beter hoe framing het geheugen beïnvloedt.

☞ Voorbeeldverhaal

Verhaal A: Neutraal	Verhaal B: Emotioneel geformuleerd
Renovatie van het park	Geliefde park krijgt te maken met grote overlast
	
De gemeenteraad heeft plannen aangekondigd om het centrale park volgende maand te renoveren. Het project omvat het herstellen van wandelpaden, het planten van nieuwe bomen, het plaatsen van extra bankjes en het vervangen van speeltoestellen. De werkzaamheden zullen naar verwachting ongeveer zes weken duren. Gedurende deze periode zullen sommige delen van het park tijdelijk gesloten zijn, terwijl andere delen open blijven. Bewoners kunnen via de website van de gemeenteraad opmerkingen over het project indienen.	Veel buurtbewoners maken zich zorgen nu de gemeente ingrijpende veranderingen aan het park heeft aangekondigd. Populaire wandelgebieden worden afgesloten, vertrouwde bomen worden gekapt en de bouwwerkzaamheden zullen wekenlang duren. Sommige ouders zijn bang dat kinderen geen toegang meer hebben tot hun favoriete speeltuin, terwijl anderen zich zorgen maken dat de buurt tijdens de renovatie minder uitnodigend wordt. Bewoners worden aangemoedigd om hun zorgen kenbaar te maken via de website van de gemeente.
	

Werkblad 'Herinneringen ophalen'

Deelnemer: _____

Verhaal: ☐ A ☐ B *(in te vullen na de bespreking door de begeleider)*

Wat is er gebeurd?

Emotionele details

Welke emoties of zorgen herinner je je nog?

Feiten die je je herinnert

Schrijf alle feiten, plaatsen, datums, getallen of handelingen op die je je herinnert.

Waar ben je onzeker over?

Reflectie. Welke details zijn je bijgebleven?

☐ Feiten

☐ Emoties

☐ Beelden

☐ Meningen

☐ Overige _____

Groepsdiscussie

Nadat was onthuld dat er twee versies waren:

- Welke groep herinnerde zich meer emotionele details?
- Welke groep herinnerde zich meer feitelijke details?
- Herinnerde iemand zich de informatie die weliswaar werd **gesuggereerd, maar nooit expliciet werd vermeld**?
- Hoe zou emotionele framing de manier waarop verhalen zich verspreiden op sociale media kunnen beïnvloeden?

OEFENING 2.5. Waarom voelt dit waar aan?

 Doel	Ontwikkel zelfreflectie door te onderzoeken waarom sommige berichten overtuigend aanvoelen, voordat je besluit of je ze kunt vertrouwen.
 Tijdsduur	30–40 min
 Groep	6–12 deelnemers
 Benodigheden	Voorbeelden van sociale media, reflectiewerkblad, pennen
 Moeilijkheidsgraad	Gemiddeld

Instructies

1. Laat de deelnemers verschillende realistische posts op sociale media zien.
2. Vraag hen om hun eerste indrukken op te schrijven zonder de inhoud te bespreken.
3. De deelnemers vullen het reflectiewerkblad individueel in.
4. Vergelijk de antwoorden in tweetallen of kleine groepen.
5. Bespreek hoe persoonlijke overtuigingen, kenmerken van de boodschap en bewijsmateriaal het oordeel van de deelnemers hebben beïnvloed.

Reflectie

- Welke post vond je het meest overtuigend?
- Wat heeft je eerste indruk beïnvloed?
- Welke vragen hielpen je om kritischer na te denken?
- Hoe kan deze reflectie helpen bij het gebruik van sociale media?

Tip voor de begeleider

Moedig deelnemers aan om **hun eigen denkwijze** te analyseren, niet de meningen van anderen. Het doel is om te begrijpen *waarom* een bericht overtuigend overkomt, voordat ze beslissen of het betrouwbaar is.

🔗 Voorbeelden van posts op sociale media

Herkenbaarheid	Eenvoud
 Daily Health Tips @DailyHealthTips Follow Drinking warm lemon water every morning detoxes your body and boosts your immunity! 🍋💧 Do it for a week and feel the difference! 8:30 AM · May 12, 2024 💬 167 ↻ 1.2K ❤️ 3.4K ↗	 Simple Facts @SimpleFacts_ Follow 8 glasses of water a day. Move your body. Eat real food. Sleep enough. That's it. 6:00 PM · Feb 3, 2024 💬 89 ↻ 2.1K ❤️ 5.8K ↗
Identiteit Relevantie	Vertrouwen in de bron
 Alex Turner ✓ @AlexTurnerFit Follow As a dad and a coach, I only recommend products I use with my own family. Keeping kids active is the best gift we can give them. ❤️ 9:15 AM · Mar 18, 2024 💬 123 ↻ 743 ❤️ 2.6K ↗	 Dr. Sarah Mitchell ✓ @DrSarahM_D Follow New study: Daily 20-minute walks can reduce the risk of heart disease by up to 30%. Read the full research here 📌 healthresearch.org Daily Walking and Heart Health: New Findings from a 2024 Study 4:45 PM · Apr 28, 2024 💬 56 ↻ 311 ❤️ 1.1K ↗

Reflectiewerkblad

Deelnemer: _____

Bericht / Voorbeeldnr.: _____

Voorbeeld 1 – Bekendheid

Vraag	Opmerkingen
☁ Heeft u eerder soortgelijke berichten gezien?	_____
🔄 Komt het bericht je bekend voor? Waarom?	_____
★ Zou je er meer vertrouwen in hebben als het je bekend voorkomt?	☐ Ja ☐ Nee ☐ Weet ik niet

Voorbeeld 2 – Eenvoud

Vraag	Opmerkingen
✨ Is de boodschap eenvoudig en makkelijk te onthouden?	_____
💬 Wordt er belangrijke informatie weggelaten?	_____
★ Maakt de eenvoud de boodschap geloofwaardiger?	☐ Ja ☐ Nee ☐ Weet ik niet

Voorbeeld 3 – Relevantie voor de identiteit

Vraag	Opmerkingen
👥 Spreekt deze boodschap je aan?	_____
❤ Zou iemand in deze groep dit vertrouwen?	_____
★ Verhoogt persoonlijke relevantie het vertrouwen?	☐ Ja ☐ Nee ☐ Weet ik niet

Voorbeeld 4 – Vertrouwen in de bron

Vraag	Opmerkingen
-------	-------------

 Wat zorgt ervoor dat de bron betrouwbaar overkomt?	_____
 Wordt er daadwerkelijk bewijs geleverd?	_____
 Zou je dit bericht vertrouwen vanwege de bron?	☐ Ja ☐ Nee ☐ Weet ik niet

 Afsluitende reflectie

Vraag	Opmerkingen
Welk bericht vond je het meest overtuigend?	_____
Welke factor heeft je het meest beïnvloed?	☐ Herkenbaarheid ☐ Eenvoud ☐ Identiteit ☐ Bron
Waar ga je de volgende keer meer op letten?	_____

Bron: Unsplash

Module 3. Emotionele factoren bij het geloven in desinformatie

Emoties hebben een sterke invloed op hoe mensen informatie interpreteren, onthouden en delen. Berichten die angst, woede, verontwaardiging of hoop oproepen, trekken sneller de aandacht en komen vaak overtuigender over dan neutrale informatie. In online omgevingen wordt emotioneel geladen inhoud ook vaker gedeeld, waardoor deze een krachtig middel is voor desinformatie.

Voor kwetsbare volwassenen kunnen emoties bijzonder belangrijk zijn, omdat onzekerheid, uitsluiting of onveiligheid de aantrekkingskracht kunnen vergroten van berichten die eenvoudige verklaringen bieden, een schuldige aanwijzen of een gevoel van verbondenheid creëren. Docenten in het volwassenenonderwijs moeten desinformatie daarom niet alleen benaderen als een kwestie van feiten, maar ook als een emotioneel en sociaal proces.

Leerdoelen

Na afronding van deze module zijn opleiders in staat om:

- veel voorkomende emotionele triggers in online inhoud herkennen;
- uit te leggen hoe emoties het oordeelsvermogen en het deel-gedrag op sociale media beïnvloeden;
- emotionele reacties onderscheiden van feiten;
- praktische strategieën toepassen om emotioneel bewustzijn en zelfregulering te ondersteunen.

Hoe emoties het oordeelsvermogen beïnvloeden

Mensen vertrouwen vaak op emoties als snelle leidraad bij het beoordelen van informatie. Als een bericht een sterke emotionele reactie teweegbrengt, kan het belangrijker, urgenter of geloofwaardiger lijken dan het in werkelijkheid is.

Online platforms versterken dit effect door inhoud te promoten die betrokkenheid opwekt. Boodschappen die angst, woede, morele verontwaardiging of ongerustheid oproepen, krijgen meer aandacht en worden daardoor eerder verspreid.

Veel voorkomende emotionele triggers zijn onder meer:

- **Angst** – vergroot de aandacht voor mogelijke bedreigingen.
- **Woede** – zet aan tot snelle oordelen en het toewijzen van schuld.
- **Walging** – versterkt afwijzing en stereotypen.
- **Negativiteit** – zorgt ervoor dat negatieve informatie beter blijft hangen dan positieve informatie.

Deze emotionele reacties zijn normaal, maar ze kunnen een zorgvuldige afweging in de weg staan als ze niet onder de loep worden genomen.

Emoties, identiteit en groepsverband

Emoties staan niet op zichzelf. Ze zijn nauw verbonden met identiteit en sociale relaties.

Mensen zijn eerder geneigd informatie te accepteren die hun waarden ondersteunt, de opvattingen van hun gemeenschap bevestigt of het onderscheid tussen ‘mensen zoals wij’ en ‘mensen zoals zij’ versterkt. Emotioneel geladen boodschappen versterken vaak deze identiteiten in plaats van kritische analyse te stimuleren.

Daardoor kan desinformatie overtuigend overkomen, niet vanwege sterk bewijs, maar omdat deze aansluit bij bestaande gevoelens van verbondenheid, onrechtvaardigheid of gedeelde ervaringen.

Omgaan met emotionele reacties

Het doel van mediageletterdheid is niet om emoties te onderdrukken, maar om ze te herkennen voordat er naar wordt gehandeld.

Volwassen leerlingen kunnen eenvoudige gewoontes ontwikkelen die de invloed van emoties verminderen:

- even pauzeren voordat ze reageren;
- bepaal welke emotie wordt opgeroepen;
- scheid gevoelens van feiten;
- vergelijk meerdere bronnen;
- wacht met het delen van informatie totdat deze is geverifieerd.

Deze strategieën stimuleren doordachte in plaats van impulsieve reacties en helpen leerlingen om meer weerbaarheid te ontwikkelen tegen emotionele manipulatie.

Leerbenadering

De activiteiten in deze module moedigen deelnemers aan om te ervaren hoe emoties aandacht, geheugen en oordeelsvermogen beïnvloeden.

In plaats van controversiële onderwerpen te bespreken, analyseren de deelnemers realistische voorbeelden uit de media, identificeren ze emotionele triggers, vergelijken ze emotionele en neutrale versies van boodschappen en oefenen ze eenvoudige reguleringsstrategieën. Tijdens de activiteiten ligt de nadruk op het begrijpen **hoe emoties het denken beïnvloeden**, niet op het beoordelen van de overtuigingen van de deelnemers.

Vorbereiding op de activiteiten

Emotionele reacties zijn een normaal onderdeel van informatieverwerking. Het doel van deze activiteiten is niet om emoties uit te bannen, maar om cursisten te helpen ze te herkennen en ruimte te creëren voor reflectie voordat ze reageren.

Tips voor de begeleider

Bij het werken met emotioneel gevoelige onderwerpen:

- **Creëer een psychologisch veilige omgeving.** Stel respectvolle discussieregels vast en geef deelnemers de mogelijkheid om zich indien nodig terug te trekken uit activiteiten.
- **Erken emoties zonder ze te versterken.** Bevestig gevoelens en moedig tegelijkertijd aan om na te denken over wat deze gevoelens heeft veroorzaakt.
- **Richt je op communicatiestrategieën, niet op politieke standpunten.** Analyseer hoe boodschappen zijn opgesteld, in plaats van te kijken of deelnemers het ermee eens zijn.
- **Gebruik realistische maar niet-traumatische voorbeelden.** Vermijd expliciete beelden of voorbeelden die gericht zijn op specifieke identiteitsgroepen.
- **Moedig reflectie aan vóór de discussie.** Schriftelijke reacties verminderen vaak impulsieve reacties en verbeteren de kwaliteit van het gesprek.
- **Geef het goede voorbeeld op het gebied van emotionele regulatie.** Laat zien hoe het pauzeren, bevragen en herformuleren van emotioneel geladen berichten kritisch denken kan ondersteunen.

De volgende activiteiten helpen leerlingen emotionele triggers te herkennen, emoties te onderscheiden van feiten, en praktische gewoontes te ontwikkelen om doordacht te reageren op emotioneel geladen online informatie.

OEFENING 3.1. Uitdaging: emotie versus bewijs

 Doel	Onderscheid maken tussen emotionele reacties en op bewijs gebaseerde evaluatie bij het interpreteren van online informatie.
 Tijdsduur	35–45 min
 Groep	6–20 deelnemers
 Benodigdheden	Nieuwsartikel of bericht op sociale media, werkblad ‘Emotie of bewijs?’, penpen
 Moeilijkheidsgraad	Beginner

Instructies

1. Laat de deelnemers een realistisch nieuwsartikel of een bericht op sociale media zien.
2. Vraag hen, zonder erover te discussiëren, om hun onmiddellijke emotionele reactie op te schrijven.
3. De deelnemers vullen het werkblad individueel in.
4. Vergelijk in tweetallen of kleine groepen de emotionele reacties en breng het volgende in kaart:
 - o emotionele taal,
 - o feitelijke beweringen,
 - o ontbrekende informatie,
 - o ondersteunend bewijs.
5. Vraag de deelnemers om hun eerste oordeel te herzien nadat ze de analyse hebben afgerond.

Reflectie

- Welke emotie voelde je als eerste?
- Is je oordeel veranderd na het analyseren van het bewijsmateriaal?
- Welke emotionele signalen hebben je eerste indruk beïnvloed?
- Hoe kan het scheiden van emotie en bewijsmateriaal kritisch denken bevorderen?

Tip voor de begeleider

Benadruk dat emoties waardevolle signalen zijn, maar dat ze het bewijsmateriaal niet mogen vervangen bij het nemen van beslissingen of het delen van informatie.

Emotie of bewijs? Werkblad

Deelnemer: _____

Bericht / Voorbeeldnr.: _____

1. MIJN REACTIE

Wat voelde ik toen ik het bericht voor het eerst zag?

	Vraag	Antwoord
	Welke emotie voelde ik als eerste?	_____
	Hoe sterk was deze emotie?	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5
	Waarom reageerde ik meteen?	_____

2. DE BOODSCHAP

Hoe beïnvloedt de boodschap mijn emoties?

	Vraag	Aantekeningen
	Welke woorden of beelden roepen emoties op?	_____
	Wekt de boodschap angst, woede, urgentie of hoop op?	_____
	Tot welke actie roept het bericht op?	_____

3. HET BEWIJS

Welke informatie ondersteunt de boodschap?

	Vraag	Opmerkingen
	Welke uitspraken zijn feitelijk?	_____
	Welk bewijs wordt aangevoerd?	_____
	Welke informatie ontbreekt er?	_____
	Kan ik deze informatie elders verifiëren?	☐ Ja ☐ Nee ☐ Weet ik niet

4. MIJN BESLISSING

Na analyse van het bericht...

☐ Is mijn mening hetzelfde gebleven. ☐ Is mijn mening veranderd. ☐ Heb ik meer informatie nodig.

 Mijn belangrijkste conclusie

Wat heeft je geholpen om van een emotionele reactie naar een evenwichtiger oordeel te gaan?

OEFENING 3.2. Pauzeren, nadenken, reageren

 Doel	Emotioneel bewustzijn ontwikkelen en oefenen met doordacht reageren op emotioneel geladen media-inhoud.
 Tijdsduur	30 min
 Groep	8–12 deelnemers
 Benodigdheden	Reflectiewerkblad, mediavoorbeeld (artikel, video of bericht op sociale media), pennen
 Moeilijkheidsgraad	Gemiddeld

Instructies

1. Laat de deelnemers een mediavoorbeeld zien.
2. Vraag hen om het reflectiewerkblad individueel in te vullen.
3. Vergelijk in kleine groepen de antwoorden en bespreek hoe emoties de interpretatie hebben beïnvloed.
4. Vraag de deelnemers om strategieën voor te stellen die hen kunnen helpen om in soortgelijke situaties doordachter te reageren.
5. Vat de discussie samen door te benadrukken hoe belangrijk het is om emoties te herkennen voordat je beslissingen neemt of informatie deelt.

Reflectie

- Welke stap was het makkelijkst? Welke was het moeilijkst?
- Heeft het herkennen van je emoties je interpretatie veranderd?
- Welke strategieën zouden je kunnen helpen even stil te staan voordat je reageert?
- Hoe zouden deze strategieën je online gedrag kunnen verbeteren?

Tip voor de begeleider

Er zijn geen goede of foute emoties. Het doel is om emotionele reacties te herkennen en te beslissen hoe je doordacht kunt reageren in plaats van automatisch.

Werkblad 'Even pauzeren, nadenken, reageren'

Deelnemer: _____

Bericht / Voorbeeldnr.: _____

1. OPMERKING

Welke emoties heb je ervaren?

	Vraag	Opmerkingen
	Welke emotie voelde je als eerste?	_____
	Welke emotie probeert het bericht volgens jou op te wekken?	_____

2. REFLECTEER

Wat heeft deze emoties veroorzaakt?

	Vraag	Opmerkingen
	Welke woorden, beelden of ideeën hebben uw reactie uitgelokt?	_____
	Heb je eerder soortgelijke gevoelens ervaren?	_____

3. BENOEM HET

Beschrijf je emotionele reactie zo nauwkeurig mogelijk.

	Vraag	Opmerkingen
	Kun je je emotie wat specifieker omschrijven? (bijv. bezorgdheid, frustratie, angst, nieuwsgierigheid)	_____

4. REAGEREN

Hoe zou je je reactie op een respectvolle manier kunnen uiten?

	Vraag	Opmerkingen
	Als je op dit bericht zou willen reageren of erover zou willen discussiëren, wat zou je dan zeggen?	_____

5. KIES

Wat is de beste volgende stap?

	Vraag	Antwoord
★	Wat zou je nu doen?	☐ Pauzeren ☐ Controleren ☐ Bespreken ☐ Delen ☐ Negeren

 Mijn belangrijkste conclusie

Welke strategie helpt je om in de toekomst doordachter te reageren?

OEFENING 3.3. Hetzelfde verhaal, andere gevoelens

 Doel	Onderzoek hoe emotionele framing de manier verandert waarop mensen dezelfde informatie interpreteren, vertrouwen en erop reageren.
 Tijdsduur	30–40 min
 Groep	10–15 deelnemers
 Benodigdheden	Drie versies van hetzelfde verhaal (neutraal, op angst gebaseerd, op verontwaardiging gebaseerd), beoordelingsformulier, pennen
 Moeilijkheidsgraad	Gemiddeld

Instructies

1. Verdeel de deelnemers in kleine groepen.
2. Geef elke groep drie versies van hetzelfde verhaal:
 - Versie A – Neutraal
 - Versie B – Op angst gebaseerd
 - Versie C – Op verontwaardiging gebaseerd
3. Vraag de deelnemers om elke versie afzonderlijk te lezen.
4. Vul het beoordelingsformulier in voor alle drie de versies.
5. Vergelijk de beoordelingen binnen de groep.
6. Bespreek hoe de emotionele invalshoek de perceptie, het vertrouwen en de bereidheid om te delen heeft beïnvloed.

Reflectie

- Welke versie kwam het meest overtuigend over?
- Welke versie riep de sterkste emoties op?
- Maakten sterkere emoties het verhaal geloofwaardiger?
- Welke versie zou zich het snelst verspreiden op sociale media? Waarom?

Tip voor de begeleider

Maak pas na de discussie bekend dat alle drie de verhalen dezelfde gebeurtenis beschrijven. Dit helpt deelnemers inzien hoe emotionele framing de interpretatie kan beïnvloeden zonder de onderliggende feiten te veranderen.

Hetzelfde verhaal, verschillende gevoelens – Werkblad ‘ ’

Deelnemer: _____

 Wat is er veranderd tussen de drie versies?

- ☐ Kop
- ☐ Woordkeuze
- ☐ Afbeeldingen
- ☐ Toon
- ☐ Feiten
- ☐ Volgorde van de informatie
- ☐ Oproep tot actie
- ☐ Overige _____

Verhaalversie	❤ Emotie (1–5)	✅ Geloofwaardigheid (1–5)	🕒 Urgentie (1–5)	✉ Zou ik dit delen?
 Neutraal	○ 1 ○ 2 ○ 3 ○ 4 ○ 5	○ 1 ○ 2 ○ 3 ○ 4 ○ 5	○ 1 ○ 2 ○ 3 ○ 4 ○ 5	☐ Ja ☐ Nee ☐ Weet ik niet
 Op angst gebaseerd	○ 1 ○ 2 ○ 3 ○ 4 ○ 5	○ 1 ○ 2 ○ 3 ○ 4 ○ 5	○ 1 ○ 2 ○ 3 ○ 4 ○ 5	☐ Ja ☐ Nee ☐ Weet ik niet
 Op verontwaardiging gebaseerd	○ 1 ○ 2 ○ 3 ○ 4 ○ 5	○ 1 ○ 2 ○ 3 ○ 4 ○ 5	○ 1 ○ 2 ○ 3 ○ 4 ○ 5	☐ Ja ☐ Nee ☐ Weet ik niet

★ Reflectie

Welke versie...

Vraag	Antwoord
Heeft de sterkste emoties opgeroepen?	
Leek het meest geloofwaardig?	

Gaf het het grootste gevoel van urgentie?	
Zou het online het vaakst worden gedeeld?	

Mijn belangrijkste conclusie
Wat heeft deze activiteit je geleerd over emotionele framing?

✂ Voorbeelden Verhalen

Verhaal A.: Neutraal

Gezondheidscentrum opent nieuwe vaccinatielink

Het plaatselijke gezondheidscentrum opent aanstaande maandag een nieuwe vaccinatielink om de toegang tot routinevaccinaties te verbeteren. De link is drie dagen per week geopend en afspraken kunnen online of telefonisch worden gemaakt. Volgens de gemeente is de nieuwe dienst bedoeld om wachttijden te verkorten en de toegang voor inwoners te verbeteren. Deelname is vrijwillig en mensen kunnen zelf kiezen of ze al dan niet gebruik willen maken van de nieuwe link. Meer informatie is te vinden op de website van de gemeente.

Verhaal B: Op angst gebaseerd

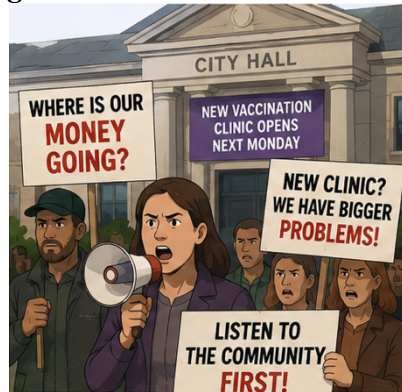
Inwoners gewaarschuwd voor toenemende gezondheidsrisico's

Lokale gezondheidsfunctionarissen zeggen dat meer mensen ernstig ziek zouden kunnen worden als routinematige vaccinaties blijven uitblijven. Als reactie hierop opent de gemeente aanstaande maandag een nieuwe vaccinatielink. Functionarissen waarschuwen dat lange wachttijden ertoe kunnen leiden dat sommige inwoners niet tijdig beschermd worden. Hoewel deelname vrijwillig is, moedigen gezondheidsdeskundigen mensen aan om belangrijke vaccinaties niet uit te stellen. Meer informatie is beschikbaar op de website van de gemeente.

Verhaal C: Op verontwaardiging gebaseerd

Inwoners stellen prioriteiten van de gemeente ter discussie

Sommige lokale inwoners uiten kritiek op de gemeente nadat deze de opening van een nieuwe vaccinatielink aanstaande maandag heeft aangekondigd. Critici stellen dat overheidsgeld moet worden besteed aan het verbeteren van bestaande gezondheidszorgdiensten in plaats van aan het opzetten van nieuwe faciliteiten. Anderen vragen zich af of de lokale autoriteiten wel naar de zorgen van de gemeenschap hebben geluisterd alvorens het besluit te nemen. De gemeente verklaart dat de link bedoeld is om wachttijden te verkorten en de toegankelijkheid te verbeteren. Deelname blijft vrijwillig en aanvullende informatie is beschikbaar op de website van de gemeente.

OEFENING 3.4. Hoe emotionele boodschappen worden ontworpen

 Doel	Onderzoek hoe emotionele communicatiestrategieën de aandacht, interpretatie en het deel-gedrag op sociale media beïnvloeden.
 Tijd	35–45 min
 Groep	9–15 deelnemers (groepjes van drie)
 Benodigdheden	Rolkaarten, scenariokaarten, pennen
 Moeilijkheidsgraad	Gemiddeld

Instructies

1. Verdeel de deelnemers in groepjes van drie.
2. Wijs een van de volgende rollen toe:
 - **Boodschapontwerper**
 - **Kritische analist**
 - **Toeschouwer**
3. Geef elke groep een scenariokaart.
4. De boodschapontwerper stelt een kort bericht voor sociale media op met behulp van emotionele communicatietechnieken, **zonder valse feiten te verzinnen**.
5. De kritische analist identificeert de overtuigingstechnieken die in het bericht worden gebruikt.
6. De toeschouwer beschrijft zijn of haar emotionele reactie en of hij of zij het bericht zou vertrouwen of delen.
7. Wissel van rol en herhaal dit met een nieuw scenario.

Reflectie

- Welke communicatietechnieken trokken je aandacht?
- Welke emoties waren het sterkst?
- Welke technieken beïnvloedden het vertrouwen het meest?
- Hoe kan het herkennen van deze strategieën ons helpen om online kritischer te reageren?

Tip voor de begeleider

Benadruk dat het doel **niet** is om overtuigende desinformatie te creëren, maar om te herkennen hoe communicatieve keuzes emotionele reacties kunnen beïnvloeden.

Rolkaart 1. Contentmaker

Jouw rol

Maak een korte post voor sociale media op basis van het scenario.

 Jouw opdracht	Je mag gebruiken van	Niet
Probeer de boodschap zo te maken dat deze: ☐ Opvallend ☐ Emotioneel ☐ Makkelijk te onthouden ☐ Makkelijk te delen	☐ Emotionele taal ☐ Een persoonlijk verhaal ☐ Een sterke kop ☐ Een oproep tot actie	☒ Feiten verzinnen ☒ Personen of groepen aanvallen ☒ Beledigende taal gebruiken

Schrijf je bericht

Rolkaart 2. Kritische analist

Jouw rol

Analyseer hoe de boodschap is opgebouwd.

Vraag	Aantekeningen
 Welke emoties wekt de boodschap op?	_____
 Welke communicatietechnieken worden er gebruikt?	_____
 Welke beweringen zijn waar?	_____
 Welk bewijs ontbreekt er?	_____
 Zou je de informatie controleren voordat je deze deelt?	☐ Ja ☐ Nee

Rolkaart 3. Toeschouwer

Jouw rol

Beschrijf je reactie alsof je het bericht online had gezien.

Vraag	Antwoord
 Welke emotie voelde je als eerste?	_____
 Hoe geloofwaardig komt de boodschap op je over?	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5
 Zou je het delen?	☐ Ja ☐ Nee ☐ Weet ik niet
 Waarom?	_____

Scenariokaarten

1. Renovatie van het park 	De gemeenteraad heeft plannen aangekondigd om het park volgende maand te renoveren. Het project omvat het herstellen van wandelpaden, het planten van nieuwe bomen, het plaatsen van extra bankjes en het vervangen van speeltoestellen. De werkzaamheden zullen naar verwachting ongeveer zes weken duren. Gedurende deze periode zullen sommige delen van het park tijdelijk gesloten zijn, terwijl andere delen open blijven.
2. Nieuw aanwezigheidsbeleid op school 	Een lokale middelbare school heeft een nieuw aanwezigheidsbeleid ingevoerd om te laat komen en ongeoorloofd verzuim terug te dringen. De school zegt dat het beleid zal bijdragen aan beter leren en een betere organisatie in de klas. Sommige ouders staan achter de veranderingen, terwijl anderen zich zorgen maken dat de nieuwe regels wellicht niet flexibel genoeg zijn voor gezinnen die met onverwachte omstandigheden te maken krijgen.
3. Wijzigingen in de dienstregeling van het OV 	Vanaf volgende maand voert de lokale vervoersautoriteit een nieuwe dienstregeling voor bussen en treinen in. De wijzigingen zijn bedoeld om de aansluitingen te verbeteren en vertragingen tijdens de spits te verminderen. Sommige routes zullen vaker rijden, terwijl andere 's avonds minder vaak zullen rijden. De autoriteit zegt dat zij na de invoering de feedback van de reizigers zal volgen.
4. Aankoopbeperkingen in supermarkten 	Tijdens een periode van ongewoon hoge vraag hebben verschillende supermarkten tijdelijk het aantal geselecteerde producten beperkt dat elke klant mag kopen. Volgens de winkeliers is de maatregel bedoeld om ervoor te zorgen dat essentiële goederen voor alle klanten beschikbaar blijven totdat de voorraad weer op peil is.
Scenario 5. Nieuwe GGD locatie 	De gemeente heeft de opening aangekondigd van een nieuwe lokale zorgvoorziening dat preventieve gezondheidsdiensten, ondersteuning op het gebied van geestelijk welzijn en educatieve workshops zal aanbieden. Het centrum heeft tot doel de toegang tot lokale gezondheidszorg te verbeteren en een gezonde levensstijl te bevorderen. Deelname aan alle programma's is vrijwillig.

Bron: Unsplash

Module 4. Sociale factoren die het geloven van desinformatie beïnvloeden

Mensen beoordelen informatie zelden in hun eentje. Vrienden, familie, collega's, online gemeenschappen en sociale medianetwerken beïnvloeden allemaal wat we geloven en wie we vertrouwen. Boodschappen die onze identiteit versterken of ons gevoel van verbondenheid vergroten, komen vaak geloofwaardiger over dan informatie uit onbekende bronnen.

Voor kwetsbare volwassenen kunnen deze sociale invloeden bijzonder belangrijk zijn. Ervaringen met uitsluiting, onzekerheid of wantrouwen in instellingen kunnen de afhankelijkheid van netwerken van leeftijdsgenoten en online gemeenschappen vergroten, waar desinformatie zich kan verspreiden door herhaaldelijk delen en sociale bevestiging in plaats van op basis van bewijs. Docenten in het volwassenenonderwijs moeten desinformatie daarom niet alleen zien als een individuele beslissing, maar ook als een sociaal proces dat wordt gevormd door relaties, vertrouwen en groepsidentiteit.

Leerdoelen

Na afronding van deze module zijn opleiders in staat om:

- uitleggen hoe sociale relaties de vorming van overtuigingen beïnvloeden;
- de rol van identiteit, vertrouwen en groepsverband bij desinformatie te herkennen;
- echokamers en filterbubbels te herkennen;
- een respectvolle dialoog tussen verschillende perspectieven te bevorderen.

Hoe sociale invloed overtuigingen vormt

Mensen kijken van nature naar anderen wanneer ze beslissen wat waar of betrouwbaar is. Informatie die wordt gedeeld door vrienden, familieleden, gerespecteerde figuren uit de gemeenschap of online groepen, komt vaak overtuigender over dan berichten uit onbekende bronnen.

Het behoren tot een groep, beïnvloedt ook hoe mensen informatie interpreteren. Boodschappen die de waarden van ‘mensen zoals wij’ ondersteunen, worden vaak gemakkelijker geaccepteerd, terwijl tegenstrijdige informatie in twijfel kan worden getrokken of genegeerd.

Dit betekent niet dat mensen irrationeel zijn. Sociaal vertrouwen helpt ons om efficiënt alledaagse beslissingen te nemen, maar het kan ons ook kwetsbaarder maken voor desinformatie wanneer dat vertrouwen vooral is gebaseerd op groepsidentiteit in plaats van op bewijs.

Echokamers en filterbubbels

Digitale platforms personaliseren de informatie die we te zien krijgen. Tegelijkertijd hebben mensen de neiging om anderen te volgen en met hen te communiceren die dezelfde opvattingen delen.

Samen zorgen deze twee processen voor informatieomgevingen waarin dezelfde boodschappen herhaaldelijk worden versterkt.

- **Echokamers** ontstaan door sociale interactie binnen gemeenschappen van gelijkgestemden.
- **Filterbubbels** ontstaan wanneer algoritmen soortgelijke inhoud aanbevelen op basis van eerder online gedrag.

Deze mechanismen vergroten de vertrouwdheid, versterken het vertrouwen in bestaande overtuigingen en verminderen de blootstelling aan alternatieve perspectieven.

Vertrouwen, identiteit en dialoog

Vertrouwen speelt een belangrijke rol in de manier waarop mensen informatie beoordelen. Veel mensen vertrouwen meer op persoonlijke netwerken, gemeenschapsleiders of online influencers dan op traditionele instellingen.

Wanneer desinformatie wordt gekoppeld aan identiteit of groepsverband, is het vaak niet effectief om alleen de feiten te corrigeren. Het ter discussie stellen van een overtuiging kan ook aanvoelen als het ter discussie stellen van iemands gemeenschap of waarden.

Docenten kunnen leerlingen in het volwassenenonderwijs ondersteunen door respectvolle ruimtes te creëren waar verschillende perspectieven zonder oordeel kunnen worden verkend. Het doel is niet om deelnemers te overtuigen bepaalde meningen over te nemen, maar om nieuwsgierigheid, dialoog en kritische reflectie aan te moedigen.

Leerbenadering

De activiteiten in deze module helpen cursisten te herkennen hoe sociale omgevingen hun denken beïnvloeden.

Deelnemers analyseren informatienetwerken, identificeren betrouwbare bronnen, verkennen verschillende perspectieven door middel van rollenspellen en dialoog, en reflecteren op hoe online gemeenschappen overtuigingen vormgeven. Gedurende de hele module ligt de nadruk op het begrijpen van sociale invloed in plaats van het debatteren over politieke of ideologische standpunten.

Vorbereiding op de activiteiten

Discussies over identiteit, vertrouwen en groepsverband kunnen emotioneel gevoelig liggen. Docenten in het volwassenenonderwijs moeten zich daarom richten op het creëren van een respectvolle dialoog in plaats van deelnemers ervan te overtuigen dat één standpunt juist is.

Tips voor de begeleiding

Houd bij het begeleiden van deze activiteiten rekening met het volgende:

- **Creëer een psychologisch veilige omgeving.** Spreek vooraf respectvolle discussieregels af.
- **Richt je op begrip in plaats van op overtuigen.** Moedig deelnemers aan om uit te leggen hoe ze tot hun conclusies zijn gekomen.
- **Maak een onderscheid tussen ervaring en interpretatie.** Maak een onderscheid tussen wat er is gebeurd en hoe dit wordt geïnterpreteerd.
- **Moedig het innemen van andermans perspectief aan.** Nodig de deelnemers uit om na te denken over hoe verschillende mensen dezelfde situatie zouden kunnen interpreteren.
- **Waardeer onzekerheid.** Deelnemers moeten zich op hun gemak voelen om te zeggen: *"Ik weet het niet"* of *"Ik heb meer informatie nodig."*
- **Vermijd polariserende voorbeelden.** Gebruik waar mogelijk alledaagse situaties uit de gemeenschap.

De volgende activiteiten helpen leerlingen sociale invloeden te herkennen, informatienetwerken te begrijpen en respectvolle dialoog vanuit verschillende perspectieven te oefenen.

OEFENING 4.1. Inzicht in verschillende perspectieven

 Doel	Oefenen met het begrijpen hoe verschillende mensen dezelfde kwestie kunnen interpreteren, zonder het eens of oneens te zijn met hun conclusies.
 Tijdsduur	30–40 min
 Groep	6–12 deelnemers (duo's of kleine groepen)
 Benodigheden	Verhaalkaarten, perspectiefwerkblad, pennen
 Moeilijkheidsgraad	Gemiddeld

Instructies

1. Verdeel de deelnemers in duo's of kleine groepen.
2. Geef elke groep één verhalende kaart.
3. Leg uit dat de opdracht is **om de redenering achter het verhaal te begrijpen**, niet om het te verdedigen of te bekritisieren.
4. Vul samen het perspectiefwerkblad in.
5. Elke groep presenteert kort haar analyse.
6. Bespreek de overeenkomsten en verschillen tussen de verhalen.

Reflectie

- Wat vond je het moeilijkst om dit standpunt te begrijpen?
- Welke waarden of zorgen werden duidelijker?
- Betekende het begrijpen van de redenering dat je het ermee eens was?
- Waarom is het nuttig om begrip los te zien van instemming?

Tip voor de facilitator

Herinner de deelnemers eraan dat het doel **nieuwsgierigheid** is **en niet overtuiging**. Het verkennen van een ander perspectief helpt ons effectiever te communiceren, zelfs als we het niet eens zijn.

 Werkblad 'Perspectief'

Groep: _____

Verhaal: _____

 1. Belangrijkste boodschap

Wat is de belangrijkste gedachte of zorg die in dit verhaal naar voren komt?

 2. Welke aannames worden er gedaan?

Wat zou iemand moeten geloven om deze boodschap te kunnen begrijpen?

 3. Welke waarden of behoeften zijn belangrijk?

Welke waarden of zorgen lijken het belangrijkst?

- ☐ Veiligheid
- ☐ Vrijheid
- ☐ Eerlijkheid
- ☐ Vertrouwen
- ☐ Gemeenschap
- ☐ Beveiliging
- ☐ Respect
- ☐ Overige _____

 4. Waarom zouden mensen dit overtuigend vinden? **5. Een ander perspectief**

Hoe zou iemand met een andere ervaring tegen dezelfde kwestie aankijken?

 Reflectie

Wat heb je geleerd over het begrijpen van verschillende perspectieven?

Verhaalkaarten

	Verhaal A – Lokaal ziekenhuis	"Mensen zouden zoveel mogelijk gebruik moeten maken van lokale ziekenhuizen, omdat een sterke openbare gezondheidszorg iedereen in de gemeenschap ten goede komt."
	Verhaal B – Digitale diensten	"Veel openbare diensten moeten persoonlijk beschikbaar blijven, omdat niet iedereen zich op zijn gemak voelt bij het gebruik van digitale systemen."
	Verhaal C – Sociale media	"Onafhankelijke makers leggen complexe kwesties vaak duidelijker uit dan traditionele nieuwsorganisaties."
	Stelling D – Veiligheid in de gemeenschap	"Buurtgroepen zouden moeten samenwerken om de lokale veiligheid te verbeteren, in plaats van alleen op de autoriteiten te vertrouwen."

OEFENING 4.2. Feiten of interpretatie?

 Doel	Oefen om onderscheid te maken tussen directe ervaring en persoonlijke interpretatie tijdens discussies over maatschappelijke kwesties.
 Tijd	30 min
 Groep	8–12 deelnemers
 Benodigheden	Dialogeregels, feiten of interpretatie? Werkblad, timer
 Moeilijkheidsgraad	Gemiddeld

Instructies

1. Laat de deelnemers in een kring of in kleine discussiegroepen zitten.
2. Introduceer een neutraal discussieonderwerp (bijvoorbeeld: *"Sociale media hebben de manier waarop mensen informatie vertrouwen veranderd."*)
3. Geef de deelnemers een paar minuten de tijd om het werkblad individueel in te vullen.
4. Vraag de deelnemers om hun antwoorden één voor één te delen.
5. Voordat een deelnemer reageert, vat hij of zij kort samen wat de vorige spreker heeft gezegd.
6. Ga door totdat iedereen aan het woord is geweest.
7. Bespreek hoe het onderscheid tussen feiten en interpretaties het gesprek heeft beïnvloed.

Reflectie

- Was het makkelijker om ervaringen of interpretaties te beschrijven?
- Heeft het samenvatten van het standpunt van een ander het begrip vergroot?
- Waar ontstonden de verschillende interpretaties?
- Hoe kan deze aanpak gesprekken over controversiële onderwerpen verbeteren?

Tip voor de begeleider

Herinner deelnemers eraan dat verschillende mensen dezelfde ervaring op verschillende manieren kunnen interpreteren. Het doel is om deze verschillen te begrijpen, niet om te bepalen wie gelijk heeft.

Feiten of interpretatie? Werkblad

Onderwerp: _____

Voordat je het woord neemt

1. Spreek om de beurt.
2. Luister zonder te onderbreken.
3. Vat, voordat je reageert, kort samen wat de vorige spreker heeft gezegd.
4. Maak onderscheid tussen:
 - o **Feiten** – wat er is gebeurd of wat je hebt waargenomen.
 - o **Interpretatie** – wat je denkt dat het betekent.
5. Richt je op begrip, niet op overtuigen.

1. Feiten

Wat heb ik persoonlijk meegemaakt, waargenomen of gecontroleerd?

2. Interpretatie

Wat denk ik dat deze feiten betekenen?

3. Een ander perspectief

Wat zei de vorige spreker?

4. Wat heb ik geleerd?

Heeft het horen van een ander perspectief mijn begrip veranderd of verbreed?

☐ Ja ☐ Een beetje ☐ Nee Waarom?

Belangrijkste les

Eén ding dat ik in toekomstige discussies anders zal doen:

OEFENING 4.3. Door andere ogen kijken

 Doel	Ontwikkel het vermogen om je in anderen te verplaatsen door te onderzoeken hoe verschillende belanghebbenden hetzelfde maatschappelijke vraagstuk kunnen interpreteren.
 Tijdsduur	40–50 min
 Groep	6–18 deelnemers
 Benodigheden	Rolkaarten, voorbereidingsblad, scenariokaart
 Moeilijkheidsgraad	Gemiddeld

Instructies

1. Presenteer één scenario uit de gemeenschap (bijvoorbeeld een nieuw gezondheidscentrum, veranderingen in het openbaar vervoer of een buurtfeest).
2. Wijs elke deelnemer een andere rol als belanghebbende toe.
3. Geef de deelnemers 10 minuten de tijd om zich voor te bereiden met behulp van het werkblad.
4. Leid een discussie waarin elke deelnemer spreekt vanuit het perspectief van de toegewezen rol.
5. Sluit af door punten van overeenstemming en gedeelde waarden in kaart te brengen.

Reflectie

- Welk perspectief was het moeilijkst te begrijpen?
- Welke legitieme zorgen had elke belanghebbende?
- Welke waarden werden door iedereen gedeeld?
- Hoe kan het begrijpen van verschillende perspectieven de discussies over desinformatie verbeteren?

Tip voor de facilitator

Het doel is niet om de discussie te ‘winnen’, maar om te begrijpen waarom redelijke mensen dezelfde situatie anders kunnen zien.

Voorbeeldscenario

Een nieuwe GGZ locatie

De gemeente is van plan een nieuw gemeentelijke gezondheidscentrum te openen dat preventieve gezondheidszorg, ondersteuning op het gebied van geestelijk welzijn en educatieve workshops aanbiedt. Verschillende leden van de gemeenschap hebben uiteenlopende verwachtingen en zorgen over het project.

🎭 Rolkaarten

Jouw rol	Jouw perspectief	Overweeg
👤 Burger	Bedenk hoe deze beslissing het dagelijks leven beïnvloedt.	• Welke gevolgen heeft dit voor u of uw gezin? • Welke voordelen ziet u? • Welke zorgen heb je?
🏛️ Vertegenwoordiger van de gemeente	Leg uit waarom deze beslissing is genomen	• Algemeen belang • Beperkt budget • Planning op lange termijn
👩 Zorgverlener	Focus op gezondheidsbehoeften en praktische uitvoering.	• Toegang tot diensten • Preventie • Welzijn van de gemeenschap
👴 Oudere bewoner	Denk na over toegankelijkheid en praktische dagelijkse behoeften.	• Vervoer • Informatie • Toegankelijkheid
📱 Blogger uit de gemeenschap	Bedenk hoe het verhaal online gepresenteerd zou kunnen worden.	• Welke informatie zou de aandacht trekken? • Hoe kun je op verantwoorde wijze verslag doen? • Welke vragen zou je publiek stellen?
👉 Vrijwilliger	Richt je op samenwerking en inclusie.	• Wie heeft er baat bij? • Wie zou zich buitengesloten kunnen voelen? • Hoe kunnen verschillende groepen samenwerken?

 Vorbereidingswerkblad**Rol:** _____ **Mijn perspectief**

Wat is het belangrijkste vanuit mijn rol?

 Belangrijkste aandachtspunten

Noem twee aandachtspunten.

1. _____

2. _____

 Gedeelde waarden

Welke waarde deel je waarschijnlijk met iedereen?

☐ Veiligheid☐ Eerlijkheid☐ Gezondheid☐ Respect☐ Gemeenschap☐ Vertrouwen☐ Inclusie☐ Overig _____ **Eén vraag die ik zou stellen**

 Reflectie

Na de discussie...

Iets wat ik nu beter begrijp:

OEFENING 4.4. Leren door dialoog

 Doel	Oefen respectvol discussiëren door te luisteren naar verschillende standpunten, onzekerheid te erkennen en bereid te zijn je eigen denkwijze bij te stellen.
 Tijdsduur	30–40 min
 Groep	10–15 deelnemers
 Benodigheden	Dialoogregels, reflectieblad, timer
 Moeilijkheidsgraad	Gemiddeld

Instructies

1. Verdeel de deelnemers in twee kleine groepen.
2. Introduceer een discussieonderwerp (bijvoorbeeld: *"Sociale mediaplatforms zouden meer moeten doen om desinformatie tegen te gaan."*)
3. Leg uit dat het doel is **om te leren**, niet om te winnen.
4. Voer de discussie uit in korte rondes met een tijdslimiet.
5. Deelnemers kunnen hun mening op elk moment wijzigen of bijstellen.
6. Aan het einde vult iedereen het reflectieformulier in.

Reflectie

- Heeft een bepaald argument je aan het denken gezet?
- Wat heeft je geholpen om een ander perspectief te begrijpen?
- Is je mening volledig, gedeeltelijk of helemaal niet veranderd?
- Welke vragen blijven onbeantwoord?

Tip voor de begeleider

Moedig nieuwsgierigheid en doordachte reflectie aan. Deelnemers moeten zich op hun gemak voelen om te zeggen: *"Ik weet het niet zeker"* of *"Ik ben van gedachten veranderd."*

Richtlijnen voor leren door dialoog

Tijdens de discussie

Luister respectvol.

Laat iedereen uitpraten voordat je reageert.

Leg je redenering uit.

Deel waarom je iets denkt, niet alleen wat je denkt.

Erken goede argumenten.

Het is prima om te zeggen:

"Dat is een goed punt." of "Daar had ik nog niet aan gedacht."

Sta open voor het bijstellen van je mening.

Leren betekent vaak dat je je ideeën bijstelt naarmate je nieuwe informatie krijgt.

Onzekerheid is oké.

Het is volkomen acceptabel om te zeggen:

"Ik weet het niet zeker."

"Ik heb meer informatie nodig."

"Mijn mening is veranderd."

 Reflectieblad

Onderwerp: _____

 Mijn uitgangspunt

☐ Mee eens ☐ Niet mee eens ☐ Weet ik niet

Waarom?

 Een idee dat me aan het denken zette

 Is mijn mening veranderd?

☐ Ja ☐ Gedeeltelijk ☐ Nee

Hoe?

 Welke vragen blijven er nog over?

 Eén ding dat ik vandaag heb geleerd

Bron: Unsplash

Module 5. Hoe desinformatie te bestrijden

Het herkennen van desinformatie is slechts de eerste stap. Docenten in het volwassenenonderwijs hebben ook praktische strategieën nodig die leerlingen helpen om zelfverzekerd te reageren, informatie te verifiëren en weerstand te bieden tegen manipulatie voordat deze voet aan de grond krijgt.

Onderzoek toont aan dat het simpelweg corrigeren van onjuiste informatie vaak niet voldoende is. Zodra desinformatie vertrouwd raakt of verbonden raakt met emoties en identiteit, kunnen mensen erin blijven geloven, zelfs nadat deze is weerlegd. Effectief onderwijs richt zich daarom niet alleen op het corrigeren van desinformatie, maar ook op het voorkomen ervan en het versterken van kritisch denken.

Leerdoelen

Na het voltooien van deze module kunnen docenten:

- het verschil tussen ‘pre-bunking’ en ‘debunking’ uit te leggen;

- de inoculatietheorie gebruiken om weerstand tegen desinformatie op te bouwen;
- 'factchecken' aan te leren;
- respectvolle reacties op desinformatie in het dagelijks leven aanmoedigen;
- geschikte digitale hulpmiddelen en onderwijsmiddelen selecteren.

Preventie gaat boven correctie

Veel mensen gaan ervan uit dat desinformatie simpelweg gecorrigeerd moet worden. Hoewel correcties belangrijk zijn, blijkt uit onderzoek dat ze vaak minder effectief zijn zodra valse overtuigingen zich eenmaal hebben gevestigd.

Een effectievere aanpak is **'pre-bunking'** – het voorbereiden van leerlingen voordat ze met desinformatie in aanraking komen. In plaats van afzonderlijke onjuiste beweringen te corrigeren, leggen docenten uit hoe manipulatie werkt, zodat leerlingen deze zelf kunnen herkennen.

Deze preventieve aanpak vermindert de vatbaarheid voor onjuiste informatie bij veel verschillende onderwerpen en ondersteunt veerkracht op de lange termijn.

Inentingstheorie

Een van de best onderbouwde benaderingen om desinformatie te voorkomen is **de inentingstheorie**.

Het idee is vergelijkbaar met een medisch vaccin: mensen worden beter bestand tegen manipulatie wanneer ze eerst worden blootgesteld aan afgezwakte voorbeelden, samen met een uitleg over hoe deze werken.

Een effectieve inentingactiviteit omvat doorgaans drie elementen:

- **Waarschuwing:** Leg uit dat misleidende informatie en manipulatie online veel voorkomen.
- **Uitleg:** Laat zien hoe veelgebruikte technieken werken, zoals emotionele taal, nepdeskundigen, complottheorieën of misleidende afbeeldingen.
- **Oefening:** Geef deelnemers de kans om deze technieken te herkennen en erop te reageren aan de hand van realistische voorbeelden.

Onderzoek toont aan dat **actieve deelname** – analyseren, bespreken en oefenen – effectiever is dan alleen het ontvangen van informatie.

Praktische vaardigheden voor het controleren van informatie

Preventie werkt het beste wanneer cursisten ook weten hoe ze informatie kunnen verifiëren.

Eenvoudige factcheck-methoden zijn onder meer:

- de oorspronkelijke bron controleren;
- verschillende betrouwbare bronnen vergelijken;
- zoeken naar bewijs in plaats van meningen;
- emotionele taal herkennen;

- controleren of afbeeldingen of statistieken in de juiste context worden gebruikt.

Verificatie moet een vaste gewoonte worden in plaats van een incidentele activiteit.

Reageren op desinformatie

Wanneer verkeerde informatie wordt gedeeld door vrienden, familieleden of collega's, kan directe correctie weerstand oproepen.

Volwassenen Onderwijzers kunnen leerlingen aanmoedigen om:

- vragen te stellen in plaats van in discussie te gaan;
- samen bewijsmateriaal te onderzoeken;
- onzekerheid te erkennen;
- openbare verlegenheid te vermijden;
- een voorbeeld te geven van respectvolle dialoog.

Het doel is om gesprekken constructief te houden en tegelijkertijd kritische reflectie te stimuleren.

Leren door te oefenen

Mensen leren het beste wanneer ze actief oefenen met het herkennen van desinformatie.

Interactieve activiteiten zoals simulaties, rollenspellen, quizzen en educatieve spelletjes helpen leerlingen in een veilige omgeving te ervaren hoe manipulatie werkt.

Onderzoek toont ook aan dat actief leren effectiever is dan passieve informatieoverdracht, omdat deelnemers hun eigen antwoorden bedenken in plaats van alleen maar feiten uit het hoofd te leren.

Digitale hulpmiddelen voor docenten in het volwassenenonderwijs

Er zijn tal van gratis digitale hulpmiddelen beschikbaar ter ondersteuning van voorlichting over desinformatie.

Voorbeelden hiervan zijn:

- **Bad News** – het herkennen van veelvoorkomende manipulatietechnieken.
- **Harmony Square** – inzicht in polarisatie en sociale manipulatie.
- **Cranky Uncle** – misleidende argumenten en logische drogredenen herkennen.

Deze hulpmiddelen zijn nuttige voorbeelden, maar docenten moeten de activiteiten aanpassen aan de lokale context en de behoeften van de leerlingen.

Voorbereiding op de activiteiten

De activiteiten in deze module zijn gericht op het opbouwen van dagelijkse gewoontes in plaats van het toetsen van feitelijke kennis.

Tips voor de begeleiding

Gebruik bij het uitvoeren van deze activiteiten:

- **Richt je op praktische gewoontes.** Moedig leerlingen aan om even stil te staan, vragen te stellen en dingen te controleren in plaats van feiten uit het hoofd te leren.
- **Vermijd openbare correcties.** Creëer een ondersteunende leeromgeving waarin gemaakte fouten kansen zijn om van te leren.
- **Gebruik samenwerkingsactiviteiten.** Controle is vaak effectiever wanneer cursisten samenwerken.
- **Oefen alledaagse situaties.** Gebruik voorbeelden uit gezinsgesprekken, berichtenapps, werkplekken en gemeenschapsgroepen.
- **Maak onzekerheid normaal.** Moedig deelnemers aan om te zeggen: *“Ik weet het niet zeker”* of *“Laten we het samen nakijken.”*
- **Pas de activiteiten aan de behoeften van de cursisten aan.** Gedrukte materialen en discussie oefeningen werken goed voor groepen met beperkte digitale vaardigheden.

OEFENING 5.1. Pauzeren, controleren, beslissen

 Doel	Oefen met het controleren van informatie voordat je besluit of je deze kunt vertrouwen of delen.
 Tijdsduur	30–40 min
 Groep	6–12 deelnemers
 Benodigdheden	Voorbeeldkaarten, controlechecklist, bronkaarten, pennen
 Moeilijkheidsgraad	Beginners

Instructies

1. Verdeel de deelnemers in kleine groepen.
2. Geef elke groep:
 - één voorbeeldkaart,
 - enkele mogelijke bronkaarten,
 - de verificatiechecklist.
3. Vraag de groepen om het bericht te onderzoeken door de checklist in te vullen.
4. De deelnemers beslissen of ze:
 - het zouden vertrouwen,
 - het verder zouden verifiëren,
 - of het niet zouden delen.
5. Elke groep legt uit **hoe** ze tot hun besluit zijn gekomen.

Reflectie

- Welke vraag was het nuttigst?
- Welke berichten leken in eerste instantie overtuigend?
- Is je mening veranderd nadat je de informatie hebt gecontroleerd?
- Welke controlegewoonten ga je in het dagelijks leven toepassen?

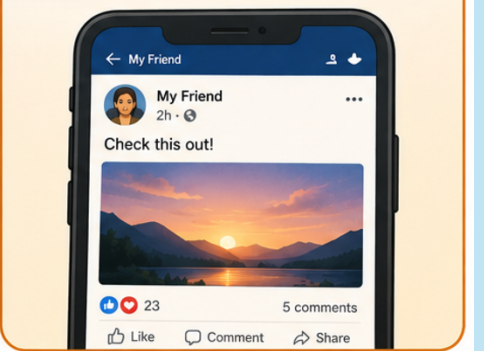
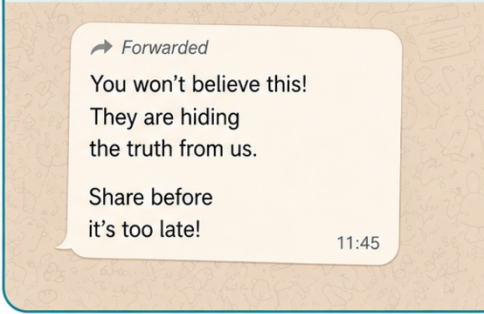
Tip voor de begeleider

Concentreer je op **het proces**, niet op de vraag of deelnemers tot dezelfde conclusie komen. Goed controleren betekent doordachte vragen stellen voordat je reageert of iets deelt.

Voorbeeldkaarten

Voorbeeld	Bewering
	Vanaf volgende maand verbiedt een nieuwe wet verschillende alledaagse voedingsmiddelen.
	Wetenschappers hebben een behandeling ontdekt die voor iedereen werkt.
	Migranten ontvangen geheime financiële voordelen waar lokale inwoners geen toegang toe hebben.
	Een onlangs gedeelde video bewijst dat er verkiezingsfraude heeft plaatsgevonden.

Bronvermeldingen

 Lokale krant Local newspaper 	 Overheidswebsite Government website
 Universitair onderzoeker University researcher 	 Vriend op sociale media Friend on social media Screenshot
 Influencer Influencer 	 Anoniem doorgestuurd bericht Anonymous forwarded message

Verificatiechecklist

Deelnemer: _____

Voorbeeld: _____

1. DE BRON

	Vraag	Antwoord
☐	Wie heeft dit bericht opgesteld?	
☐	Is de bron duidelijk aangegeven?	

2. HET BEWIJS

	Vraag	Antwoord
☐	Is er bewijs of zijn het slechts beweringen?	
☐	Kan een andere betrouwbare bron dit bevestigen?	

3. HET BERICHT

	Vraag	Antwoord
☐	Wordt er gebruikgemaakt van angst, urgentie of verontwaardiging?	
☐	Is de kop of afbeelding misleidend?	
☐	Welke belangrijke informatie ontbreekt er mogelijk?	

4. MIJN REACTIE

	Vraag	Antwoord
☐	Reageer ik emotioneel?	

☐	Maak ik aannames?	
--------------------------	-------------------	--

★ 5. MIJN BESLISSING

Na het controleren van de informatie:

- ☐ vertrouw ik erop.
- ☐ Ik heb meer informatie nodig.
- ☐ Ik zou deze informatie niet delen.

 Waarom?

OEFENING 5.2. De geruchtenstroom

 Doel	Kijk hoe informatie verandert terwijl deze van de ene persoon naar de andere wordt doorgegeven.
 Tijdsduur	25–35 min
 Groep	10–20 deelnemers
 Benodigdheden	Berichtkaartjes, werkblad 'Geruchtenstroom', pennen
 Moeilijkheidsgraad	Beginners

Instructies

1. Vraag een deelnemer om een kort berichtje stil voor zich te lezen.
2. Hij of zij fluistert het bericht één keer door aan de volgende deelnemer.
3. Het bericht gaat zo de hele groep rond.
4. De laatste deelnemer leest de uiteindelijke versie hardop voor.
5. Vergelijk het uiteindelijke bericht met het oorspronkelijke.
6. Herhaal dit met een tweede bericht dat meer emotionele taal bevat.

Reflectie

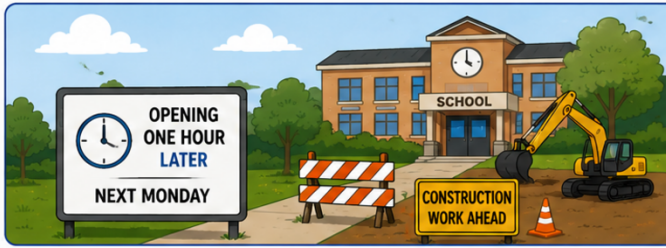
- Welke details zijn hetzelfde gebleven?
- Welke details zijn veranderd of verdwenen?
- Waren emotionele details gemakkelijker te onthouden?
- Hoe kan informatie veranderen wanneer deze herhaaldelijk wordt gedeeld?

Tip voor de begeleider

Herinner de deelnemers eraan dat het geheugen informatie van nature verandert. De oefening is bedoeld om te begrijpen hoe geruchten zich verspreiden – niet om iemands geheugen te testen.

Boodschapkaartjes

Bericht A (neutraal)

De plaatselijke school gaat aanstaande maandag een uur later open omdat er bouwwerkzaamheden plaatsvinden bij de ingang.

Bericht B (emotioneel)

Ouders maken zich zorgen omdat de plaatselijke school aanstaande maandag later open gaat terwijl er bouwwerkzaamheden plaatsvinden bij de ingang.

Bericht C (neutraal)

Het park zal zes weken lang gedeeltelijk gesloten zijn terwijl er nieuwe speeltoestellen worden geïnstalleerd.

Bericht D (emotioneel)

Veel gezinnen zijn van streek, omdat grote delen van het park enkele weken gesloten zullen zijn.

Werkblad 'Geruchtenstroom'

Groep: _____

Oorspronkelijk bericht

Schrijf de oorspronkelijke boodschap op.

Laatste bericht

Schrijf de definitieve versie op die je hebt gehoord.

Vergelijk de boodschappen

	Vraag	Waarneming
☐	Welke details zijn hetzelfde gebleven?	
☐	Welke details zijn veranderd?	
☐	Welke details zijn verdwenen?	
☐	Zijn er nieuwe details toegevoegd?	

Waarom denk je dat dit is gebeurd?

Wat kunnen we hiervan leren?

Eén ding dat ik in gedachten zal houden voordat ik informatie deel:

OEFENING 5.3. Reageer kalm

 Doel	Oefen met het reageren op onjuiste informatie op een manier die de dialoog bevordert in plaats van conflicten.
 Tijdsduur	30–40 min
 Groep	6–12 deelnemers
 Benodigdheden	Scenariokaarten, antwoordkaarten, reflectieblad
 Moeilijkheidsgraad	Gemiddeld

Instructies

1. Verdeel de deelnemers in duo's.
2. Geef elk duo één scenariokaart.
3. Eén deelnemer leest het scenario hardop voor.
4. De andere reageert met rustige en constructieve communicatie.
5. Bespreek welke reacties het gesprek bevorderen en welke het conflict vergroten.
6. Wissel van rol en herhaal de oefening met een ander scenario.

Reflectie

- Welke reacties hielpen het gesprek open te houden?
- Welke reacties zorgden voor weerstand?
- Waarom is het stellen van vragen vaak effectiever dan mensen corrigeren?
- Welke reactie zou je in het dagelijks leven gebruiken?

Tip voor de gespreksleider

Het doel is niet om onmiddellijk te overtuigen, maar om mogelijkheden te creëren voor een respectvolle dialoog en het gezamenlijk controleren van feiten.

Scenariokaarten

Een familielid deelt een complotvideo in een WhatsApp-groep van de familie.

Een collega zegt dat de reguliere media niet te vertrouwen zijn.

Een vriend deelt een dramatische gezondheidswaarschuwing op sociale media.

Een buurman herhaalt een onbevestigd gerucht over migranten.

Reactiekaarten

● Nuttige reacties	● Reacties die de situatie verergeren
Waar komt deze informatie vandaan?	Dat is onzin.
Zullen we samen een andere bron raadplegen?	Alleen domme mensen geloven dat.
Ik weet niet zeker of dit klopt.	Je hebt het helemaal mis.
Dat klinkt zorgwekkend. Laten we het bewijs eens bekijken.	Stop met het verspreiden van leugens.
Misschien is er meer context.	Je begrijpt het duidelijk niet.
Hoe weten we dat dit waar is?	Dat is nepnieuws. Einde discussie.
Zou er een andere verklaring kunnen zijn?	Je bent gehersenspoeld.
Ik wil er graag meer over weten voordat ik een besluit neem.	Iedereen die dit gelooft, is onwetend.

Reflectieblad

Scenario: _____

😊 Welk antwoord heb je gekozen?

👉 Heeft het de conversatie gestimuleerd?

☐ Ja ☐ Deels ☐ Nee

Waarom?

💬 Wat zou je anders kunnen zeggen?

★ Eén zin die ik onthoud

 Handige gespreksopeners	 Antwoorden die je beter kunt vermijden
✓ Waar komt deze informatie vandaan?	✗ Dat is stom.
✓ Zullen we nog een andere bron raadplegen?	✗ Je hebt het mis.
✓ Waarom lijkt dit overtuigend?	✗ Je bent gehersenspoeld.
✓ Zou er een andere verklaring kunnen zijn?	✗ Alleen een idioot zou dat geloven.
✓ Laten we samen naar het bewijs kijken.	✗ Stop met het verspreiden van leugens.

OEFENING 5.4. Bouwen aan een veerkrachtige gemeenschap

 Doel	Praktische manieren vinden om desinformatie te verminderen en het vertrouwen binnen de lokale gemeenschap te versterken.
 Tijdsduur	35–45 min
 Groep	8–15 deelnemers
 Benodigdheden	Werkblad voor het in kaart brengen van de gemeenschap, flip-over, plakbriefjes, stiften
 Moeilijkheidsgraad	Gemiddeld

Instructies

1. Verdeel de deelnemers in kleine groepen.
2. Vraag elke groep te bespreken hoe informatie zich in hun gemeenschap verspreidt.
3. Vul samen het werkblad 'Gemeenschap in kaart brengen' in.
4. Bedenk praktische maatregelen die de toegang tot betrouwbare informatie kunnen verbeteren.
5. Presenteer één of twee prioritaire acties aan de hele groep.
6. Vergelijk de ideeën en bespreek welke daarvan realistisch gezien kunnen worden uitgevoerd.

Reflectie

- Welke ideeën kunnen onmiddellijk worden uitgevoerd?
- Welke leden van de gemeenschap zouden kunnen helpen?
- Welke uitdagingen kunnen zich voordoen?
- Welke actie zou de grootste impact hebben?

Tip voor de begeleider

Moedig deelnemers aan om zich te richten op **realistische lokale acties**. Kleine gemeenschapsinitiatieven zijn vaak effectiever dan grote campagnes.

Werkblad voor het in kaart brengen van de gemeenschap

1. Waar wordt informatie verspreid?

Waar halen mensen in onze gemeenschap gewoonlijk nieuws of informatie vandaan?

- ☐ Familie
 - ☐ Vrienden
 - ☐ WhatsApp of andere berichtenapps
 - ☐ Facebook of sociale media
 - ☐ Televisie
 - ☐ Kranten
 - ☐ Maatschappelijke organisaties
 - ☐ Religieuze organisaties
 - ☐ Overig:
-

2. Wie vertrouwen mensen?

Naar wie luisteren mensen meestal?

3. Wie heeft mogelijk extra ondersteuning nodig?

Welke groepen hebben mogelijk meer moeite om desinformatie te herkennen?

- ☐ Ouderen
 - ☐ Jongeren
 - ☐ Nieuwkomers
 - ☐ Mensen met beperkte digitale vaardigheden
 - ☐ Sociaal geïsoleerde mensen
 - ☐ Overig:
-

Waarom?

4. Wat zou kunnen helpen?

Kies drie maatregelen.

- ☐ Samen feiten controleren
 - ☐ Discussies in de gemeenschap
 - ☐ Gedrukte informatiegidsen
 - ☐ Workshops over mediageletterdheid
 - ☐ Leren van elkaar
 - ☐ Lokale informatieambassadeurs
 - ☐ Betrouwbare contactpersonen in de gemeenschap
 - ☐ Overig:
-

5. Onze gemeenschapsactie

Een realistische actie die we binnen de komende maand zouden kunnen starten:

Wie zou kunnen helpen?

17 Eerste stap

Bron: Unsplash

De activiteiten aanpassen aan doelgroepen met specifieke leerbehoeften

Groepen in het volwassenenonderwijs zijn zelden hetzelfde. Deelnemers verschillen in hun opleidingsachtergrond, digitale vaardigheden, taalvaardigheid, culturele ervaringen, vertrouwen in het gebruik van technologie en eerdere blootstelling aan desinformatie. Deze verschillen beïnvloeden niet alleen hoe leerlingen informatie begrijpen, maar ook hoe ze deelnemen aan discussies, online content interpreteren en reageren op educatieve activiteiten.

Om deze reden zijn de oefeningen in deze handleiding bewust flexibel gehouden in plaats van dwingend. Docenten worden aangemoedigd om de activiteiten aan te passen aan de kenmerken van hun cursisten, met behoud van de algemene leerdoelen. In veel gevallen kunnen kleine aanpassingen – zoals het vereenvoudigen van de taal, het gebruik van meer visueel materiaal, het inruimen van extra discussie tijd of het werken in kleinere groepen – de betrokkenheid en de leerresultaten aanzienlijk verbeteren.

De volgende aanbevelingen bieden richtlijnen voor het aanpassen van de activiteiten aan enkele van de meest voorkomende groepen cursisten in het volwassenenonderwijs.

Volwassenen met beperkte digitale vaardigheden

Veel volwassen cursisten hebben beperkte ervaring met het navigeren in digitale omgevingen of het beoordelen van online informatie. Ze kunnen weliswaar zelfverzekerd smartphones gebruiken voor dagelijkse communicatie, maar zijn niet bekend met begrippen als algoritmen, gesponsorde inhoud, omgekeerd zoeken op afbeeldingen of door AI gegenereerde media. Technische terminologie kan daardoor een onnodige belemmering voor het leren vormen.

Bij het werken met deze deelnemers moeten docenten beginnen met herkenbare voorbeelden en geleidelijk complexere concepten introduceren. Gedrukt materiaal biedt vaak een prettiger uitgangspunt dan live demonstraties op digitale apparaten, waardoor deelnemers zich kunnen concentreren op het herkennen van manipulatietechnieken in plaats van op het navigeren door de technologie.

Leeractiviteiten moeten stap voor stap verlopen, met voldoende gelegenheid voor herhaling en discussie. Werken in tweetallen is bijzonder effectief, omdat deelnemers elkaar kunnen ondersteunen en hun redenering kunnen bespreken voordat ze deze met de hele groep delen.

Oefeningen die bijzonder goed werken bij deze groep zijn onder meer ‘Spot the Manipulation’, ‘Pause Before Sharing’, ‘Pause, Check, Decide’ en ‘Respond Calmly’, omdat deze gericht zijn op praktische besluitvorming in plaats van op technische vaardigheden.

Migranten en vluchtelingen

Volwassen cursisten met een migratie- of vluchtelingenachtergrond brengen vaak uiteenlopende ervaringen mee met betrekking tot mediasystemen, overheidsinstellingen en politieke communicatie. Het vertrouwen in informatiebronnen kan aanzienlijk variëren, afhankelijk van eerdere ervaringen in hun land van herkomst. Sommige deelnemers kunnen ook te maken hebben met taalbarrières of ze vertrouwen voornamelijk op informatie die binnen hun eigen gemeenschappen wordt gedeeld.

Educatieve activiteiten moeten daarom eerder aanzetten tot vergelijken dan tot oordelen. Door deelnemers uit te nodigen om te bespreken hoe informatie in verschillende landen wordt overgebracht, kan het leerproces worden verrijkt en wordt tegelijkertijd de diversiteit aan perspectieven binnen de groep erkend.

Waar mogelijk moeten voorbeelden cultureel inclusief zijn en beschikbaar zijn in de voorkeurstalen van de deelnemers. Discussies moeten respectvol blijven en gericht zijn op het begrijpen van de werking van desinformatie, in plaats van het bespreken van politieke standpunten. Extra tijd voor verduidelijking en discussie in kleine groepen kan deelnemers helpen om met meer zelfvertrouwen aan gesprekken bij te dragen.

Activiteiten zoals ‘Ervaring versus interpretatie’, ‘Rustig reageren’ en ‘Een veerkrachtige gemeenschap opbouwen’ zijn bijzonder geschikt voor multiculturele groepen, omdat ze de dialoog, het inleven in andermans standpunt en het gezamenlijk oplossen van problemen bevorderen.

Ouderen

Ouderen maken steeds vaker gebruik van digitale technologieën om te communiceren met familie en vrienden, met name via berichtenapps en sociale mediaplatforms. Tegelijkertijd lopen zij mogelijk extra risico op desinformatie die via vertrouwde persoonlijke netwerken wordt verspreid, waarbij berichten vaak binnenkomen zonder duidelijke bronvermelding of mogelijkheid tot verificatie.

Leeractiviteiten moeten voortbouwen op de dagelijkse ervaringen van de deelnemers. Voorbeelden met WhatsApp, Facebook, e-mail of lokale gemeenschapsnetwerken zijn vaak zinvoller dan voorbeelden die zijn ontleend aan onbekende digitale platforms. Door grotere lettertypes, overzichtelijke visuele lay-outs en voldoende tijd voor discussie te bieden, wordt ervoor gezorgd dat deelnemers zich kunnen concentreren op het analyseren van informatie in plaats van op het omgaan met het lesmateriaal.

Ouderen beschikken vaak over uitgebreide levenservaring die groepsdiscussies kan verrijken. Door deelnemers aan te moedigen hun eigen voorbeelden te delen, wordt niet alleen de betrokkenheid vergroot, maar wordt ook aangetoond dat desinformatie iedereen treft, ongeacht leeftijd of ervaring.

Bijzonder geschikte activiteiten zijn onder meer ‘Spot the Manipulation’, ‘Pause, Check, Decide’ en ‘The Rumour Chain’, die direct aansluiten bij situaties waarmee deelnemers in het dagelijks leven te maken kunnen krijgen.

Volwassenen met beperkte leesvaardigheid

Sommige cursisten kunnen moeite hebben met het lezen van langere teksten of het interpreteren van complexe schriftelijke informatie. In deze situaties wordt visuele communicatie bijzonder belangrijk.

Veel van de werkbladen in deze handleiding zijn daarom ontworpen met behulp van consistente pictogrammen, eenvoudige lay-outs en een beperkte hoeveelheid tekst. Docenten kunnen de activiteiten verder aanpassen door instructies hardop voor te lezen, taken te demonstreren voordat de deelnemers beginnen, en samenwerken te stimuleren in plaats van individueel werk.

Waar nodig kunnen schriftelijke antwoorden worden vervangen door mondelinge discussies, tekenactiviteiten of besluitvorming in groepsverband. De nadruk moet blijven liggen op het begrijpen van ideeën en het oefenen van vaardigheden, in plaats van op het produceren van schriftelijke antwoorden.

Gemengde groepen

Veel programma's binnen het volwassenenonderwijs brengen deelnemers van verschillende leeftijden, opleidingsachtergronden, culturen en niveaus van digitale vaardigheden bij elkaar. Hoewel een dergelijke diversiteit in eerste instantie een uitdaging kan lijken, biedt deze vaak waardevolle kansen voor samenwerkend leren.

Deelnemers met sterkere digitale vaardigheden kunnen degenen met minder ervaring ondersteunen, terwijl leerlingen met verschillende culturele achtergronden alternatieve perspectieven bieden op informatie, vertrouwen en mediagebruik. Gestructureerde activiteiten in tweetallen en kleine groepen stimuleren deze uitwisseling van kennis en verminderen tegelijkertijd de druk op individuele deelnemers.

Docenten moeten ervoor zorgen dat geen enkele deelnemer gedurende de hele workshop de rol van “expert” op zich neemt. Het rouleren van rollen tijdens activiteiten helpt een evenwichtige deelname te behouden en versterkt het idee dat iedereen zowel een bijdrage kan leveren aan de groep als ervan kan leren.

Uiteindelijk is het doel niet om groepen te creëren waarin iedereen precies hetzelfde is, maar om een leeromgeving te creëren waarin deelnemers zich veilig voelen om vragen te stellen, onzekerheid te uiten en samen verschillende perspectieven te verkennen. Een dergelijke omgeving versterkt niet alleen het kritisch denken, maar ook het vertrouwen en de dialoog die essentieel zijn voor het opbouwen van veerkracht op de lange termijn tegen desinformatie.

Bron: Unsplash

Workshops ontwerpen

De oefeningen in deze handleiding zijn flexibel opgezet en kunnen afzonderlijk worden gegeven of worden gecombineerd tot workshops van verschillende lengte. Docenten werken in het volwassenenonderwijs in zeer uiteenlopende omgevingen – van buurthuizen en bibliotheken tot beroepsopleidingen en integratiecursussen – en er is geen enkele workshopvorm die aan alle behoeften voldoet.

In plaats van een vast lesprogramma te volgen, worden opleiders aangemoedigd om activiteiten te kiezen op basis van de ervaring van de deelnemers, de leerdoelen en de beschikbare tijd. Sommige groepen hebben wellicht baat bij een korte inleiding gericht op praktische vaardigheden voor het controleren van informatie, terwijl andere groepen wellicht klaar zijn om de psychologische mechanismen achter desinformatie te verkennen of deel te nemen aan complexere discussies over dialoog en veerkracht van de gemeenschap.

De onderstaande voorbeeldworkshopplannen illustreren hoe de activiteiten kunnen worden gecombineerd tot samenhangende leersessies. Ze kunnen vrij worden aangepast door oefeningen toe te voegen of weg te laten, afhankelijk van de behoeften van de deelnemers.

Inleidende workshop (90 minuten)

Een workshop van 90 minuten is geschikt voor voorlichtingsbijeenkomsten, inleidende sessies over mediageletterdheid, bibliotheken, maatschappelijke organisaties of als onderdeel van een groter opleidingsprogramma. Het belangrijkste doel is om deelnemers kennis te laten maken met de basisprincipes van het herkennen van desinformatie en om eenvoudige factcheck-methoden aan te moedigen die direct in het dagelijks leven kunnen worden toegepast.

Tijdsduur	Activiteit
10 min	Welkom, kennismaking en leerdoelen
15 min	Inleiding: Wat is desinformatie?
25 min	Oefening 1.1 – Herken de manipulatie
25 min	Oefening 1.4 – Denk even na voordat je iets deelt
15 min	Reflectie, discussie en belangrijkste leerpunten

Leerresultaten

Aan het einde van de workshop moeten deelnemers in staat zijn om verschillende veelvoorkomende manipulatietechnieken te herkennen, waarschuwingssignalen in online inhoud te identificeren en een eenvoudig verificatieproces toe te passen voordat ze informatie delen.

Workshop van een halve dag (3 uur)

Een workshop van een halve dag stelt deelnemers in staat om verder te gaan dan het herkennen van desinformatie en te onderzoeken waarom misleidende informatie vaak overtuigend overkomt. Deze opzet is met name geschikt voor volwassenenonderwijscentra, integratieprogramma's, bedrijfsopleidingen en maatschappelijke organisaties die op zoek zijn naar een meer interactieve leerervaring.

De workshop combineert praktische activiteiten met begeleide discussies en moedigt deelnemers aan om na te denken over hun eigen denkwijze en besluitvorming.

Duur	Activiteit
15 min	Welkom en inleiding

20 min	Pedagogische aanpak en overzicht
35 min	Module 1: Inzicht in desinformatie
30 min	Oefening 1.1 – Herken de manipulatie
15 min	Koffiepauze
35 min	Module 2: Waarom desinformatie geloofwaardig overkomt
30 min	Oefening 2.2 – Snel denken versus langzaam denken
20 min	Reflectie en discussie

Leerresultaten

Deelnemers begrijpen hoe herhaling, vertrouwdsheid, emoties en cognitieve snelkoppelingen het oordeel beïnvloeden, en beginnen reflectieve strategieën toe te passen bij het beoordelen van online informatie.

Workshop van een hele dag (6 uur)

Een workshop van een hele dag biedt voldoende tijd om alle vijf de modules te verkennen en de kennis en het zelfvertrouwen van de deelnemers geleidelijk op te bouwen. Deze opzet wordt aanbevolen voor professionele ontwikkelingsprogramma's, opleidingen voor volwassenenonderwijzers en Erasmus+ Multiplier Evenementen.

Gedurende de dag doorlopen de deelnemers een traject van het herkennen van desinformatie tot het begrijpen van psychologische mechanismen, het omgaan met emotionele reacties, het aangaan van een constructieve dialoog en ten slotte het ontwikkelen van strategieën om de veerkracht binnen hun eigen gemeenschappen te versterken.

Duur	Activiteit
09:00–09:30	Welkom en inleiding
09:30–10:45	Modules 1 en 2
10:45–11:00	Koffiepauze
11:00–12:15	Praktische oefeningen
12:15–13:00	Lunch
13:00–14:30	Modules 3 en 4
14:30–14:45	Koffiepauze

14:45–15:45	Module 5 en het actieplan voor de gemeenschap
15:45–16:00	Reflectie en evaluatie

Leerresultaten

Deelnemers doorlopen het volledige leertraject dat in deze handleiding wordt gepresenteerd. Ze gaan naar huis met praktische hulpmiddelen om desinformatie te herkennen, respectvolle discussies te faciliteren, kritisch denken te ondersteunen en activiteiten aan te passen aan verschillende groepen leerlingen.

Activiteiten kiezen voor verschillende leerdoelen

Niet elke workshop hoeft alle vijf de modules te behandelen. Afhankelijk van de interesses en eerdere ervaringen van de deelnemers kunnen docenten verschillende combinaties van activiteiten kiezen. De onderstaande voorbeelden illustreren mogelijke leertrajecten.

Leerdoel	Aanbevolen modules
Inleiding tot desinformatie	Modules 1 → 5
Digitale mediageletterdheid	Modules 1 → 2 → 5
Kritisch denken	Modules 2 → 3
Dialogoog en sociale samenhang	Modules 3 → 4
Veerkracht van de gemeenschap	Modules 4 → 5
Uitgebreide training	Modules 1 → 2 → 3 → 4 → 5

Deze trajecten moeten worden gezien als suggesties en niet als vaste programma's. Docenten worden aangemoedigd om ze aan te passen aan de interesses van de deelnemers, de beschikbare tijd en de lokale context.

Workshops online geven

De meeste activiteiten in deze handleiding kunnen ook met succes worden uitgevoerd in online of 'gecombineerd leren' (blended-learning) omgevingen. Hoewel sommige oefeningen kleine aanpassingen vereisen, blijven de algemene leerdoelen hetzelfde.

Bij het plannen van online workshops moeten docenten de deelnemers van tevoren werkbladen verstrekken en gebruik maken van digitale samenwerking hulpmiddelen zoals breakout rooms, online whiteboards, gedeelde documenten of enquête software. Activiteiten waarbij in tweetallen of in kleine groepen wordt gediscussieerd, kunnen doorgaans met minimale aanpassingen worden overgezet naar virtuele breakout rooms.

Om de betrokkenheid van de deelnemers te behouden, moeten online sessies afwisselend bestaan uit korte presentaties, interactieve activiteiten en groepsdiscussies. Regelmatige momenten voor reflectie en feedback helpen de aandacht vast te houden en stimuleren actieve deelname gedurende de hele sessie.

Onderwijsstrategie	Aanbevolen hulpmiddelen
Discussie in kleine groepen	Breakout-rooms (Teams, Zoom)
Werkbladen voor samenwerking	Microsoft Forms, Google Docs, Padlet
Brainstormen	Miro, Mural, alternatieven voor Jamboard
Korte reflectie	Mentimeter, Slido, polls
Delen van bronnen	Projectwebsite, LMS, e-mail

Of de workshop nu face-to-face of online wordt gegeven, de rol van de docent blijft hetzelfde: een veilige leeromgeving creëren waarin deelnemers zich op hun gemak voelen om vragen te stellen, verschillende perspectieven te verkennen en nieuwe manieren te oefenen om informatie te beoordelen. De nadruk moet gedurende het hele programma liggen op nieuwsgierigheid, reflectie en samen leren, in plaats van op het toetsen van kennis of het debatteren over politieke standpunten.

Bron: Unsplash

Afsluiting

De snelle groei van digitale communicatie heeft de manier waarop mensen informatie raadplegen, interpreteren en delen ingrijpend veranderd. Hoewel deze veranderingen ongekende mogelijkheden hebben gecreëerd voor leren, participatie en sociale verbondenheid, hebben ze ook de blootstelling aan desinformatie, manipulatie en emotioneel overtuigende inhoud vergroot. Voor veel kwetsbare volwassenen kan het een uitdaging zijn om hun weg te vinden in de huidige informatieomgeving, met name wanneer misleidende informatie aansluit bij bestaande overtuigingen, emoties of vertrouwde sociale netwerken.

Deze handleiding is ontwikkeld om opleiders van volwassenen te ondersteunen bij het aanpakken van deze uitdagingen door middel van praktische, feitelijk onderbouwde onderwijsbenaderingen. In plaats van desinformatie louter te beschouwen als een probleem van onjuiste informatie, erkent het programma dat de overtuigingen van mensen worden beïnvloed door cognitieve snelkoppelingen, emotionele reacties, sociale relaties en de opzet van digitale platforms. Het opbouwen van veerkracht vereist daarom meer dan deelnemers leren hoe ze valse beweringen kunnen herkennen. Het vereist het ontwikkelen van kritisch denken, emotioneel bewustzijn, respectvolle dialoog en praktische factcheck methoden die in het dagelijks leven kunnen worden toegepast.

In de vijf modules gaan opleiders en cursisten geleidelijk van het herkennen van technieken voor desinformatie naar het begrijpen waarom misleidende informatie overtuigend overkomt, hoe emoties en sociale invloeden het oordeel beïnvloeden, en hoe individuen en gemeenschappen constructief kunnen reageren. De activiteiten leggen de nadruk op actieve deelname, reflectie, samenwerking en ervaringsgericht leren, in plaats van het uit het hoofd leren van feiten of het debatteren over controversiële kwesties. Deze aanpak helpt deelnemers bij het ontwikkelen van overdraagbare vaardigheden die relevant blijven, zelfs als digitale technologieën en strategieën voor desinformatie zich blijven ontwikkelen.

De oefeningen in deze handleiding zijn bedoeld als flexibel en niet als dwingend. Docenten in het volwassenenonderwijs worden aangemoedigd om ze aan te passen aan verschillende leercontexten, culturele achtergronden en niveaus van digitale vaardigheid. Of er nu wordt gewerkt met migranten en vluchtelingen, ouderen, maatschappelijke organisaties of cursisten met beperkte digitale ervaring, de rol van de docent blijft dezelfde: het creëren van een ondersteunende leeromgeving waarin nieuwsgierigheid, respectvolle dialoog en kritische reflectie tot bloei kunnen komen.

Uiteindelijk is het versterken van de weerbaarheid tegen desinformatie niet alleen een educatieve uitdaging, maar ook een maatschappelijke. Elk gesprek dat aanzet tot vragen stellen in plaats van confrontatie, elke leerling die even pauzeert voordat hij of zij informatie deelt, en elke gemeenschap die naast empathie ook waarde hecht aan bewijs, draagt bij aan een gezondere informatieomgeving. Docenten spelen in het volwassenenonderwijs een cruciale rol bij het ondersteunen van dit proces door leerlingen te helpen zelfverzekerde, reflectieve en verantwoordelijke deelnemers aan de digitale samenleving te worden.

We hopen dat deze handleiding niet alleen dient als een verzameling onderwijsactiviteiten, maar ook als een praktisch hulpmiddel dat opleiders inspireert om te blijven aanpassen, experimenteren en goede praktijken te delen. Naarmate nieuwe technologieën opkomen en informatie omgevingen blijven veranderen, zullen levenslang leren, kritisch onderzoek en samenwerking essentiële pijlers blijven voor democratische participatie en sociale cohesie.

Het Online Combat-project laat zien dat het opbouwen van weerbaarheid tegen desinformatie mogelijk is wanneer onderwijs wetenschappelijk bewijs combineert met praktische ervaring, actieve participatie en respect voor de diverse achtergronden van de lerenden. Door docenten in het volwassenenonderwijs te voorzien van effectieve methoden en aanpasbare leermiddelen, streven we ernaar bij te dragen aan beter geïnformeerde individuen, sterkere gemeenschappen en een veerkrachtigere digitale samenleving.

Het onderzoek naar desinformatie ontwikkelt zich snel naarmate digitale technologieën evolueren. Docenten worden aangemoedigd om nieuw onderzoek te verkennen, ervaringen met collega's te delen en de activiteiten in deze handleiding aan te passen aan de behoeften van hun cursisten en gemeenschappen. Voortdurende professionele bijscholing is een van de meest effectieve manieren om de weerbaarheid tegen desinformatie in het volwassenenonderwijs te versterken.

Bron: Unsplash

Aanvullende literatuur

Lezers die hun kennis over de onderwerpen in deze handleiding willen verdiepen, kunnen de volgende bronnen bijzonder nuttig vinden. De onderstaande selectie omvat basis publicaties, recente wetenschappelijke overzichten en praktische kaders die een aanvulling vormen op elke module.

Inleiding: Inzicht in desinformatie

- Greifeneder, R., Jaffé, M., Newman, E., & Schwarz, N. (Eds.). (2020). *The Psychology of Fake News: Accepting, Sharing, and Correcting Misinformation*. Routledge.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe.
- European Commission. (2020). *European Democracy Action Plan*. Publications Office of the European Union.

Module 1. Desinformatie herkennen

- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151.
- Chen, X., Zhou, Y., Lv, J., Zhang, X., & Chen, H. (2023). The spread of misinformation on social media: A systematic review. *Social Network Analysis and Mining*, 13(1), 1–28.
- Kozyreva, A., Lewandowsky, S., & Hertwig, R. (2020). Citizens versus the Internet: Confronting Digital Challenges With Cognitive Tools. *Psychological Science in the Public Interest*, 21(3), 103–156.

Module 2. Waarom mensen desinformatie geloven

- Ecker, U. K. H., Lewandowsky, S., & Cook, J. (2022). The psychological drivers of misinformation belief and its resistance to correction. *Nature Reviews Psychology*, 1, 13–29.
- Pennycook, G., & Rand, D. G. (2019). Lazy, not biased: Susceptibility to partisan fake news is better explained by lack of reasoning than by motivated reasoning. *Cognition*, 188, 39–50.
- Brashier, N. M., & Marsh, E. J. (2020). Judging truth. *Annual Review of Psychology*, 71, 499–515.
- Hassan, A., & Barber, S. J. (2021). The illusory truth effect: A meta-analysis. *Cognitive Research: Principles and Implications*, 6(1), 1–16.

Module 3. Emoties en desinformatie

- Brady, W. J., Wills, J. A., Jost, J. T., Tucker, J. A., & Van Bavel, J. J. (2017). Emotion shapes the diffusion of moralized content in social networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(28), 7313–7318.
- Gross, J. J. (2015). The extended process model of emotion regulation: Elaborations, applications, and future directions. *Psychological Inquiry*, 26(1), 130–137.
- Brackett, M. A., Bailey, C. S., Hoffmann, J. D., & Simmons, D. N. (2025). RULER: A theory-driven, systemic approach to social, emotional, and academic learning. In *Social and Emotional Learning* (pp. 20–38). Routledge.
- Keib, K., Espina, C., Lee, Y. I., Wojdyski, B. W., Choi, D., & Bang, H. (2018). Picture this: The influence of emotionally valenced images on attention, selection, and sharing of social media news. *Media Psychology*, 21(2), 202–221.

Module 4. Sociale invloed en dialoog

- Sunstein, C. R. (2017). *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton University Press.
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. Penguin Press.
- Oyserman, D., & Dawson, A. (2020). Your fake news, our facts: Identity-based motivation shapes what we believe, share, and accept. In R. Greifeneder et al. (Eds.), *The Psychology of Fake News*.
- Moore-Berg, S. L., Hameiri, B., & Bruneau, E. G. (2022). Empathy, dehumanization, and misperceptions. *Social Psychological and Personality Science*, 13(2), 645–655.

Module 5. Veerkracht opbouwen

- Compton, J., van der Linden, S., Cook, J., & Basol, M. (2021). Inoculation theory in the post-truth era: Extant findings and new frontiers for contested science, misinformation, and conspiracy theories. *Social and Personality Psychology Compass*, 15, e12602.
- van der Linden, S., & Roozenbeek, J. (2020). Psychological inoculation against fake news. In R. Greifeneder et al. (Eds.), *The Psychology of Fake News*.
- Banas, J. A., & Miller, G. (2013). Inducing resistance to conspiracy theory propaganda: Testing inoculation and metainoculation strategies. *Human Communication Research*, 39(2), 184–207.
- Spearing, E. R., Gile, C. I., Fogwill, A. L., Prike, T., Swire-Thompson, B., Lewandowsky, S., & Ecker, U. K. H. (2025). Countering AI-generated misinformation with pre-emptive source discreditation and debunking. *Royal Society Open Science*, 12(6).

Volwassenenonderwijs en onderwijspraktijk

- Redecker, C. (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu)*. Publications Office of the European Union.
- European Commission. (2021). *Digital Education Action Plan 2021–2027: Resetting Education and Training for the Digital Age*. Publications Office of the European Union.
- Aryal, M. (2024). Reflective teaching and practices in the classroom. *Journal of Multidisciplinary Research Advancements*, 2(1), 26–31.
- Mathew, N. G. (2012). Reflective classroom practice for effective classroom instruction. *International Education Studies*, 5(3), 205–211.

Praktische online bronnen

Naast academische literatuur kunnen docenten de volgende vrij toegankelijke bronnen nuttig vinden voor de voorbereiding van de lessen en hun professionele ontwikkeling:

- **Online Combat** – Online cursus digitale mediageletterdheid, AI-assistent en educatief spel. <https://onlinecombat.org>
- **European Digital Media Observatory (EDMO)** – <https://edmo.eu>
- **EUvsDisinfo** – <https://euvsdisinfo.eu>
- **UNESCO Media- en Informatievaardigheden** – <https://www.unesco.org/en/media-information-literacy>
- **Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu)** – Europese Commissie.